

Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA AŞK VE NESNE İLİŞKİLERİ

ARSEV AYŞEN ARSLANOĞLU

Türk Edebiyatı Disiplininde Master Derecesi Kazanma
Yükümlülüklerinin Bir Parçasıdır.

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Bilkent Üniversitesi, Ankara

Temmuz 2002

Bütün hakları saklıdır.
Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.
© Arsev Ayşen Arslanoğlu

Aileme

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuzertem
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Prof. Talât Halman
Tez Jürisi Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Prof. Dr. Aysu Erden
Tez Jürisi Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün onayı

.....
Prof. Dr. Kürşat Aydoğan
Enstitü Müdürü

ÖZET

Aşk, başlangıçtan beri dünya edebiyatının vazgeçilmez izleklerinden biri olmuştur. Aşkın insan yaşamı üzerindeki uzun süreli ve yoğun etkisi, aşkı, bireyin ruhsal dinamiklerini en çok etkileyen yaşam olaylarından biri yapmıştır. Bu yüksek lisans tezinde psikanalitik eleştiri kuramı temel alınarak Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki aşk ve kendini feda izlekleri incelenmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil, roman türü ortaya çıkarken verdiği yapıtlarının olgunluğu ve psikolojik derinliği nedeniyle, Türk edebiyatında pek çok eleştirmen tarafından “ilk roman yazarı” olarak kabul edilir. Edebiyatın hemen her türünde yapıtları bulunan Uşaklıgil, romanlarında ve öykülerinde genellikle trajik bir kayıp, özkıyım ya da diğer felaketlerle son bulan mutsuz aşkları ele almıştır. Uşaklıgil'in trajik olana eğimi, romanlarının psikanalitik bir inceleme için zengin metinsel olanaklar barındırmasına neden olmuştur.

Tez çalışmasında kuramsal açıdan Sigmund Freud'un libido kavramı ve Melanie Klein'in nesne ilişkileri üzerine görüşleri temel alınmıştır. İki analist farklı görüşler ortaya atmalarına karşın, bireyin psikoseksüel gelişimine ve âşık olma sürecinde karşılaştıkları problemler yaklaşımı birbirini tamamlar nitelikte görülebilir. Böylece, aşkın doğası gereği “öteki”nin giderek “ben”in bir parçasına dönüşme süreci olduğu sonucuna varılır.

Bunlar ve diğer analistlerin aşka ilişkin incelemeleri ışığında, aşkın, tüm psikolojik sonuçlarıyla birlikte, “öteki”nin benliğin bir parçası durumuna geldiği bir dönüşüm süreci olduğu sonucuna varılmaktadır. Benliğin mutluluk arayışında, ötekiyle bütünleşmesiyle sunulan güven duygusu, sevileni en üst nesne yapar. Ancak, ilişkinin mutluluk getirip getirmeyeceğini aşka taraf olanların benlik yapıları belirler. Bu nedenle, sevilen—Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında olduğu gibi—tüm diğer nesnelere bırakarak ve benlik yapısının bağımsızlığını tehlikeye atarak bireyin tek varoluş nedeni haline gelir ve kaçınılmaz olarak aşk trajediye dönüşür.

Bu tezde, yazarın iki başyapıtı *Aşk-ı Memnu* (1900) ve *Mai ve Siyah* (1897) aşk ve nesne ilişkileri açısından incelenmiştir. Her iki roman, benlik yapılarının benzer yapılarından dolayı trajediye sürüklenen çeşitli karakterler sunar. Aynı zamanda bu çalışma, bu başyapıtlarla karşılaştırma yapmak ve bulguları doğrulamak amacıyla, yazarın erken dönem romanlarındaki aşk yapıtlarını incelemiştir.

Anahtar Sözcükler: aşk, psikanaliz, nesne ilişkileri, kendini feda etme

ABSTRACT

Love and Object Relations in the Novels of Halit Ziya Uşaklıgil

Love has been one of the most common themes in world literature at all times. The long-lasting effect of love on an individual's life stems from its deep-rooted significance for the psyche. In this M.A. thesis the themes of love and self-sacrifice in the novels of Halit Ziya Uşaklıgil (1865-1945) are examined in depth through the methods of psychoanalytic criticism.

Many Turkish critics consider Halit Ziya Uşaklıgil to be the first Turkish novelist on account of the maturity and psychological depth of his writings when this genre was newly developing. Uşaklıgil, who wrote in almost every genre of literature, usually deals with unrequited or unhappy love affairs, which often end in tragic loss, suicide or other forms of disaster. The author's propensity for the tragic turns his novels into rich embodiments of textual material for psychoanalytically-based literary investigations.

In this study, the concept of libido first developed by Sigmund Freud, and various analytical concepts in the realm of object relations theory first developed by Melanie Klein will be employed as key terms of analysis. Although the views of these theorists differ in certain respects, their approach to the individual's psychosexual development and the problems faced in the process of love may be considered complementary.

In view of these and other theorists' analysis of love, we conclude that love is a process of transformation in which "the other" becomes part of the ego together with all of its psychological consequences. In the ego's search for bliss, the sense of security that the prospect of the unification of the ego with the other presents, turns the beloved into the ultimate object. However, the ego structures of the lovers determine whether the outcome of the relationship will be happy or not. Hence, when the beloved becomes the sole reason for one's existence—as in the novels of Halit Ziya Uşaklıgil—relinquishing all other object representations and threatening the independence of ego structures, love turns unavoidably into tragedy.

In this thesis, *Aşk-ı Memnu* (Forbidden Love, 1900) and *Mai ve Siyah* (Blue and Black, 1897), two masterpieces of Uşaklıgil as well as of Turkish literature, are studied in depth in terms of love and object relations. Both novels present various characters who are dragged into tragedy because of the very constitution of their psyche. The study also investigates the patterns of love in the earlier novels of the author in order to compare these novels with the said masterpieces and verify the findings.

Key words: love, psychoanalysis, object relations, self-sacrifice

İÇİNDEKİLER

	sayfa
Giriş	1
1. Aşkın Psikodinamiklerine Bir Yolculuk	8
A. Psikanalizde İki Öncü: Sigmund Freud ve Melanie Klein	8
B. İdealleştirilmiş Bir Olgu Olarak Aşk	15
2. Elmas Yağmurundan Siyah İnci Yağmuruna: <i>Mai ve Siyah</i>	19
3. <i>Aşk-ı Memnu</i>: Yitik Cennetler	36
4. Aşk Girdabında Kendini Feda	56
Sonuç	67
Seçilmiş Bibliyografya	71

GİRİŞ

ROMANCI İMGELEMİNE SAHİP BİR YAZAR: HALİT ZİYA

Bu tez çalışması, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki aşk izleğini psikanalitik eleştiri kuramına dayanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Türk edebiyatında önemli yere sahip olan Uşaklıgil'in yapıtları bugüne dek eleştirel düzlemde kapsamlı şekilde incelenmemiştir. Biyografik ve betimleyici olmanın ötesine giden yeterli sayıda çalışma yoktur. Yazarın yapıtlarının pek çoğu hakkında yapılan yorumlar, roman ve öykülerinde varolan toplumsal ve psikolojik derinlikten söz etmektedir. Ancak, yapılan çalışmalarda, bu derinliğin niteliği hakkında ayrıntılı bir inceleme yapılmaması, bazı saptamalarla sınırlı kalınması, bu tez çalışması için başlarken önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Yazarın yapıtlarının kapsamlı boyutu ve çok çeşitli açılardan incelemeye uygun olması, bu çalışma için bir kapsam sınırlandırmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu doğrultuda, romanlar üzerinde odaklanılmış ve yazarın romanlarındaki aşk, umutsuzluk ve kendini feda izlekleri Sigmund Freud'un Psikanaliz Kuramı ve Melanie Klein tarafından bu kuramdan türetilen Nesne İlişkileri Kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Halit Ziya, 1865 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babasının İstanbul'da ticaretle uğraşması nedeniyle çocukluğu bu kentte geçer. Ancak daha sonra ekonomik sıkıntıdan dolayı aile İzmir'e taşınır ve Halit Ziya ve annesi, dedesinin konağına yerleşir. Bu dönemde yazar, dedesine ve onun konuklarına kitap okuyarak önemli bir bilgi birikimi edinir. İzmir'de önce Rüşdiye'ye verilir; daha sonra buradaki eğitimi yetersiz bularak

Mechitariste Rahipler Koleji'ne yazılır. Okulun tek Türk öğrencisi olan yazarın Fransızcaya ve Batı kültürüne olan ilgisi bu yıllarda başlar. Okuldan mezun olduktan sonra ekonomik sıkıntılar nedeniyle üniversiteye gidemeyen Halit Ziya, babasının mağazasında çalışmaya başlar, bu yıllarda gazete çıkarma isteğine kapılır (*Kırk Yıl* 134). Önce Bıçakçızade Hakkı ve Tevfik Nevzat ile *Nevruz*'u çıkarır. İzmir Rüşdiyesi'nde Fransızca öğretmeni olduktan kısa süre sonra ise *Hizmet* gazetesini çıkarır. *Hizmet*, o dönemde İzmir'in kültür yaşamında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Halit Ziya'nın tanınması ve yayın yaşamının başlaması da *Hizmet* ile olmuştur; yazarın *Mensur Şiirler*'i ve *Sefile* adlı romanı ilk yılın sonunda bu gazetede yayımlanır.

İzmir limanında karşılaştığı Rezaizade Ekrem'in de etkisi ile Halit Ziya İstanbul'a gider ve *Servet-i Fünun*'da yazmaya başlar (*Kırk Yıl* 223-24). Edebiyatın her türünde yapıtı olan Halit Ziya, bu dönemde romanlarının dışında öyküler de yayımlamaktadır. Yazarın öykülerinin sayısının 150'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihat ve Terakki'nin üyesi olması nedeniyle Halit Ziya, yazın yaşamının yanı sıra siyasi yaşamda da aktiftir. Bu döneme ilişkin anılarını yaşamının son döneminde yazdığı *Saray ve Ötesi* adlı kitabında toplamıştır. Halit Ziya, siyasi yaşamda âyan üyeliğine kadar yükselmiştir; ancak, çeşitli tartışmalardan dolayı istifa etmeyi ve yaşamının kalan bölümünü Yeşilköy'deki evinde geçirmeyi tercih etmişti. Yazar, 27 Mart 1945'te ardında çok sayıda yapıt bırakarak İstanbul'da yaşama veda etmiştir.

Daha çok *Mai ve Siyah* (1897)ve *Aşk-ı Memnu* (1900) adlı romanları ile tanınan Halit Ziya'nın altı romanı daha vardır: *Sefile* (1885, tefrika), *Nemide* (1889), *Bir Ölünün Defteri* (1889), *Ferdi ve Şürekâsı* (1894), *Kırık Hayatlar* (1924)ve *Nesl-i Ahir* (1909). Ayrıca çok sayıda öykü kitabı olan yazar, mensur şiir, tiyatro oyunu, edebiyat tarihi gibi

pek çok türde ürün vermiştir. Anılarını ise *Kırk Yıl* (1936)ve *Saray ve Ötesi* (1940) adlı kitaplarında toplamıştır. Oğlu Vedat'ın intiharını anlattığı *Bir Acı Hikâye* (1942) adlı kitabı da anıları kapsamında görülebilir. Böyle geniş bir yelpazede yapıtları olan Halit Ziya, Fransızca'nın yanı sıra İngilizce, Almanca, İtalyanca, Arapça ve Farsça bilirdi. Hem Doğu hem de Batı kültürü hakkında bilgi sahibi olması ve çeşitli ulusların edebî yapıtlarını okuyabilmesi, Halit Ziya'nın romanlarında anlatılan kişilerin yaşam tarzlarında yansıtılır. Bu durum, yazarın Türk edebiyatı içindeki yerinde ve pek çok eleştirmen tarafından ilk romancı olarak kabul edilmesinde önemli paya sahiptir. Kendisi de *Servet-i Fünun* dergisinde yazmış olan Mehmet Rauf, *Edebî Hatıralar* 'ında Halit Ziya'yı şu sözlerle anar: “Ne zaman Fransızca ve İngilizce bir eser okurken beni derin vecd ile titreten güzel bir sahifeye rast gelsem, aynı zamanda ‘Niçin bizde de yok’ diye derin bir elemle sızıldım. Ve Halit Ziya’dır ki beni bu öksüzlükten kurtardı” (20). Halit Ziya'nın yalnızca Mehmet Rauf'u değil, Türk okurunu böyle bir öksüzlükten kurtardığı açıktır.

Halit Ziya hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında biyografilerin yoğunluğuna karşın nitelikli eleştirilerin azlığı dikkat çeker. Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Fethi Naci'ye kadar pek çok eleştirmen yazarın Türk edebiyatının gelişimindeki önemini vurguda bulunmuş ve özellikle *Aşk-ı Memnu* romanını değerlendirmiştir; ancak, Selim İleri'nin “Aşk-ı Memnû ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri” başlıklı incelemesi ve Berna Moran'ın *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* adlı kitabındaki incelemesi dışında eleştirel nitelikte yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Eleştirel nitelikteki en önemli çalışmalardan biri Orhan Koçak tarafından yapılmıştır. “Kaptırılmış ideal: *Mai ve Siyah* Üzerine Psikanalitik Bir Deneme” başlıklı yazısında Koçak, Doğu ve Batı sorunsalını ve “kaptırılmış ideal” olgusunu irdelemiştir. Bu incelemede “kaptırılmış

ideal”in narsisist kişilik özellikleri ile ilişkili olarak ele alınması, bu çalışma için de son derece aydınlatıcı olmuştur. Bu incelemeler dışında, daha çok yazarın romancılığı, romanımızdaki yeri ve yapıtlarında yer alan çeşitli öğeler üzerinde durulmuştur. Moran’ın belirttiği önemli bir noktayı da burada vurgulamak yerinde olacaktır. *Aşk-ı Memnu* üzerine yapılan L. Sami Akalın ve Cemil Yener’in çalışmaları gibi bazı incelemeler, romanın anlamını tamamen değiştirmekte, romanı kurgusal bir yapıt olarak değil, gerçek yaşamdan bir kesit olarak değerlendirerek romana ahlâkî nitelikte yorumlar getirmektedir (75-76). Bu alandaki eksiklikten dolayı bu çalışmaya başlanmış ve yazarın tüm romanlarında önemli yer tutan aşk izleği, psikanalitik açıdan incelenmiştir.

Bu çalışmada aşk izleğinin odağa alınması, hem bir tercih hem de bir zorunluluktur. Halit Ziya, ilk romanından itibaren yapıtlarını aşka dayalı kurgular ile oluşturmuştur. Bu nedenle yazar, hem İzmir dönemindeki hem de daha sonraki romanlarında aşkın vazgeçilmez öğeleri olarak gördüğü umutsuzluk ve kendini feda izleklerine de yer vermiştir. 1885’te *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen ilk romanı *Sefile*’de yazar, bir genç kızın yalan söyleyen bir aşığa kurban olmasını ve sefaletle düşmesini anlatır. Daha sonraki üç romanında aynı kıza ya da erkeğe aşık olan kişilerin trajedileri konu alınmıştır. Yazarın en önemli yapıtlarından sayılan *Mai ve Siyah*’ta yalnızca Hüseyin Nazmi’nin kız kardeşi Lâmia’ya değil, yazar olma idealine de aşık olan Ahmet Cemil’in öyküsü anlatılır. Tanpınar’ın deyimi ile bir satranç gibi ustalıkla kurgulanmış olan *Aşk-ı Memnu*’da (280), Adnan Bey’le evli olan Bihter’in Behlül’e olan yasak aşkı ana konuyu oluşturur. Yazarın yazın yaşamında romantizmden realizme gidiş çizgisi romanlarında kendisini gösterir. *Hikâye* adlı yapıtında realist akımı tercih ettiğini belirten Uşaklıgil (141), son iki romanı olan *Kırık Hayatlar* ve *Nesl-i Ahir*’de daha toplumsal konulara yönelir. Bu çalışmada aşk odağa alındığı için bu iki roman

kapsam dışı bırakılmıştır.

Halit Ziya romanında aşk kadar vazgeçilmez olan bir başka öge de trajedir. Fethi Naci, “Aşk-ı Memnû” başlıklı makalesinde “ ‘kırık hayatlar’ sözünden pek hoşlanıyor Halit Ziya Uşaklıgil. Altı romanındaki kişilerin de hep ‘kırık bir hayatları’ vardır” (27) sözleri ile bu duruma dikkat çeker. Yazar, romanlarındaki dramatik gerilimi ve olayların sürükleyiciliğini, aşkın trajediye dönüşüm süreci ile sağlar. Karakterlerin ebeveynlerden birinin ölümü, ekonomik zorluklar gibi etmenlerle oluşturulan trajik yaşamları, romanların başından itibaren okura sezdirilmektedir; ancak, Halit Ziya için trajik sonun vazgeçilmez kaynağı aşktır. Bu çalışmada, genel bir bakışta “kırık hayatlar tamamlayıcısı” gibi görünen aşkın niteliği ve karakterlerin kişilik yapılarının bu nitelik üzerindeki etkisi üzerinde odaklanılacaktır. Böylece aşkın trajediye dönüşüm sürecinin açıklığa kavuşturulması hedeflenmektedir.

Dış etmenlerin etkisi bütünüyle yadsınamayacak olsa da aşk, doğası ve niteliği tmelde aşık olan ve olunan tarafından belirlenen bir deneyimdir. Aşkı insan yaşamında son derece önemli kılan nokta, kişinin yaşam kalitesi ve psikolojisi üzerindeki etkisinin yoğunluğudur. Bu yoğun etki, aşk sona erse bile, bireyin kişilik yapısına bağlı olarak sonraki yaşamında büyük ölçüde belirleyici olabilmektedir. Bu etkinin derinliği aşkın sanat ve edebiyatta en çok ele alınan konulardan biri olmasından da anlaşılmaktadır. Halit Ziya’nın yapıtlarında da trajik yazgının kişinin yaşamında mutlak etkiye sahip aşklardan kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada bireyin yaşamına bir kez girip daha sonra çıkmayan ya da, daha doğru bir deyişle, birey tarafından üstesinden gelinemeyen, yaşamı cennetten çok cehenneme çeviren aşklar ele alınacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, aşkın psikolojik etkileri aşka taraf olan bireylerin benlik yapıları ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum, yazarın yapıtlarını psikanaliz

kuramını temel alan bir incelemenin kapsamı için uygun kılmaktadır. Bu çalışmada da aşk deneyiminin nasıl trajik bir yazgı hâline geldiğini anlamak için psikanalitik eleştiri yöntemine dayanılarak yazarın romanlarındaki karakterlerin benlik yapıları çözümlenecektir. Bu bağlamda, yapıtlarda görülen umutsuzluk ve kendini feda etme motifleri aşkın yaşanma biçimi ile bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Tezin temel sorunsalı psikanalitik eleştiri kuramına dayandırılmıştır. Ancak, bu yaklaşım tezin kuramsal çerçevesi için kuşkusuz çok geniş kapsamlıdır. Sigmund Freud'un (1856-1939) öncüsü olduğu psikanaliz kuramı, geçtiğimiz yüzyılda hızla gelişmiş ve bugün pek çok farklı okulu içinde barındıran bir bilim dalı hâline gelmiştir. Bu nedenle, bu tez çalışması için psikanalizin kuramsal alanında da bir sınırlandırma gereksinimi doğmuştur. Aşk, libido ve insanın doğasında bulunan nesne arayışı ile doğrudan ilişkili bir olgu olduğu için Sigmund Freud'un libido kuramı ve Melanie Klein'in (1882-1960) kurucusu sayıldığı Nesne İlişkileri Okulu'nun görüşleri temel kabul edilmiştir. Sigmund Freud'un görüşlerinin temel dayanaklardan biri olarak alınmasının bir başka nedeni de kuramın öncüsü olmasından dolayı zaman içinde kendisinden çok daha farklı görüşler ortaya atılmasına ve sıklıkla eleştirilmesine karşın, ortaya koyduğu bazı temel kavramların neredeyse tüm psikanaliz okulları için geçerli olmasıdır. Nesne İlişkileri Okulu'nun kurucusu Melanie Klein'in görüşleri de bazı önemli farklılıklara karşın Freud'un kuramsal savlarını yadsımadan geliştirilmiştir. Bu çalışma açısından önemli bir nokta, iki kuramcının görüşlerinin çeşitli açılardan birbirini tamamlayan özellikler taşımasıdır.

Bu çalışmada yararlanılan kaynaklar, kuramsal çerçevenin oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar ve Halit Ziya ve yapıtları hakkında daha önce yapılmış çalışmalar şeklinde iki ana grupta toplanabilir. Bir başka kaynak grubu ise aşk, kıskançlık ve umut

gibi konuların edebiyatta ele alınış biçimlerini inceleyen ve psikanaliz kuramları ile edebiyat eleştirisinin nasıl yapılabileceğine ilişkin bilgi veren kaynaklardır. Tezin bölümlendirilmesi de kaynak grupları ile paralellik göstermektedir.

Birinci bölümde, Freud'un temel kavramları ve klasik psikanaliz kuramının gelişimine kısaca değinilmektedir. Nesne ilişkileri üzerine görüşlerin ağırlıklı olduğu bu bölümde, 20. yüzyılda psikanalizin aşkı yeryüzüne indirerek, psikodinamikleri hakkında kuramsal varsayımlar oluşturması ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Halit Ziya'nın ilk önemli romanı olarak görülen *Mai ve Siyah*'ın asıl karakteri Ahmet Cemil'in kişilik yapısı üzerinde odaklanılmaktadır. Üçüncü bölümde, *Aşk-ı Memnu*, tüm karakterlerin yaşamlarının gelişimleri ve birbirlerinin yaşamları üzerindeki etkileri dikkate alınarak psikanalitik açıdan incelenmiştir; bu nedenle, bu bölümdeki inceleme yalnızca Bihter'in trajedisinin değil, romandaki tüm trajedilerin psikodinamiklerini açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Dördüncü bölümde ise Halit Ziya'nın "ilk dönem romanları" olarak adlandırılan *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri* ve *Ferdi ve Şürekâsı*, romantik aşkın yaşam kalitesi üzerindeki etkisini de değerlendiren bir tartışma yürütülmektedir. Çalışmanın bölümlendirilmesinde tarihsel bir sıra izlenmemiştir. Yazarın ustalık dönemi yapıtlarının psikanalitik çözümlemesi yapıldıktan sonra, ilk dönem romanlarında aşkın psikopatolojisi üzerinde durulmaktadır. Bu tercih, Halit Ziya'nın yazın yaşamında yansıttığı aşk ve kendini feda gibi psikopatolojik özellik taşıyan izleklerin birbirini tamamlar nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

BÖLÜM I

AŞKIN PSİKODİNAMİKLERİNE BİR YOLCULUK

Nesneye (sevilene) verilen değer dikkate alındığında aşk, kişiler arası iletişimin en yoğun şeklidir. Bu durum, aşkı, psikanalizin nesne ilişkileri kuramının inceleme alanına yerleştirir. Bu bölümde, sevenle sevilenin bütünleşmesi ve bir olma duygusuna dek uzanan aşk ilişkileri, psikanalizin iki önemli ismi Sigmund Freud ve Melanie Klein'in görüşleri doğrultusunda ele alınacaktır.

A. Psikanalizde İki Öncü: Sigmund Freud ve Melanie Klein

Sigmund Freud'un araştırmaları sonucunda elde ettiği bulgulara dayanarak öne sürdüğü varsayımlar, psikanalizin temellerini oluşturur. Freud'dan sonra farklı psikanaliz akımlarının ortaya çıkmasına ve bu akımlar ile Freud'un görüşleri arasında önemli farklılıklar olmasına karşın, Freud tarafından ortaya konulan temel kavramlara büyük ölçüde bağlı kalınmıştır.

Freud, araştırmalarına nevroitik kişiler üzerinde çalışarak başlamıştır. Ancak nevroitik hastalarda görülen direnç, Freud'u kendi kendini gözleme ve öz-çözümlemeye yöneltmiştir. Bu evrede, düşlerin çözümlemesi de önem kazanmıştır. Bu süreç sonunda Freud, zihinde mevcut bilinçdışı süreçleri ve bu süreçlerin bilinç düzeyine çıkmasını engelleyen direncin nedenlerini ortaya koymuş, bilinçdışı süreçler ile bilinçli süreçlerin işleyiş mekanizmalarının farklılıklarını saptamıştır.

Aklın bilinçdışı içeriğinde enerjilerini içgüdülerden alan davranışsal yönelimler vardır. Bu yönelimler anında doyum sağlama isteğine sahiptir, gerçekliğe uygun işleyişe sahip olan bilinçli süreçlere uyum sağlayamamaktadır. Bunun da ötesinde, Freud'a göre, cinsel ve yıkıcı doğaya sahip bu eğilimler, daha toplumsal olan zihinsel güçlerle çatışma içindedir. Nevrozların dinamiklerini açıklamak için Freud'un saptadığı bu neden, onun düşlerle ilgili çalışmalarından elde ettiği sonuçlarla da desteklenmiştir.

Freud'un doyum sağlama amaçlı saydığı dürtüler, psikanalitik kuram açısından nesnelere önemini artırır, çünkü dürtülerin doyum sağlanması ancak nesnelere aracılığıyla olabilir. Daha sonra yeni bir psikanaliz eğilimine de adını veren "nesne ilişkileri" Freud'un yaklaşımında libido kuramıyla açıklanmaktadır. Freud'un 1905 yılında yazmış olduğu "Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme"den itibaren dürtüleri nesne ilişkilerinin odak noktasında kabul ettiği görülür ("Three Essays on the Theory of Sexuality"). Haz ilkesinin temel olduğu bir süreç olan dürtü tatminine yönelik arayışlar, nesne bulma sürecini ve nesne ilişkilerinin gelişimini belirlemektedir. Bu nedenle, aşkın niteliği konusunda da önemli yorumlar getiren libido kuramı, bu incelemede önemli bir yere sahiptir.

Nevroz ve psikozların nedenleri incelenirken libido gelişiminin ilk evrelerinin sağlıklı bireylerin yaşamlarında da son derece etkin ve önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Libido, içgüdü'nün kendisini gösterdiği güce verilen isimdir; tanımın da ortaya koyduğu gibi, bu güç, doyum arayışı içindedir. Libido, doyum sağlamak için nesnelere yayılma yolunu seçer. *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*'nda Freud, kuramında libidonun doyuma ulaşamaması durumunda, ciddi nevrotik sorunların ortaya çıkabileceğini belirtmektedir (299-300). Ancak, libidonun her engellenişi mutlak olarak nevrozla sonuçlanmaz. Freud, *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*'nda bu önemli noktayı

“[mantıkçıların anlatımıyla] önerme karşılıklı değildir” sözleri ile belirtir (343). Her engellenmenin nevrozla sonuçlanmaması, libido kuramından yola çıkarak nesne ilişkilerinin psikodinamiğini anlamayı sağlar. Freud’un amip benzetmesiyle açıkladığı libido ve nesnelere arasındaki ilişkiye göre, libido, nesnelere yayılma ve daha sonra geri çekilebilme yetisine sahiptir (412). Bireyin nesneyle olan ilişkisinde ortaya çıkan her problem bir libidinal kilitlenmeye ve hastalığa yol açmaz. Bu noktanın bilincinde olarak kişiler arası iletişimin ve sevginin en yoğun şekli olan aşk olgusunu nesne ilişkileri açısından ele almak, aşkın doğası ve niteliği hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlar. Önermenin karşılıklı olduğunun varsayılması durumundaysa, aşk ilişkilerindeki her sorunu psikopatolojik niteliği olan bir olgu olarak ele alma zorunluluğu doğardı.

Freud, libido kuramını geliştirdiği süreçte ego libidosu ve nesne libidosu şeklinde bir ayırım yapma zorunluluğu duymuştur. Ego libidosu nesnelere yayılma yoluyla doyum sağlama eğilimindedir (412). Ancak, sorunsuz nesne ilişkilerinin olabilmesi için ego libidosunun kendisini nesnelere çekebilmesi de gerekir. Aşık olma durumunda libido sevilen kişiye yönelir; sevilen kişinin aşka karşılık vermemesi durumundaysa seven kişinin libidosunu geri çekebilmesi gerekir. Aşk sonucu özkıyımlar, aşık olunan kişinin öldürülmesi gibi durumlar, ego libidosunun belirtilen nesnelere yönelmesinin olmaması ile ilişkili olarak ele alınabilir.

Freud’un libido kuramında ortaya koyduğu görüşler, kendisinden sonraki analistler tarafından değerlendirilmiş, eleştirilmiş ve farklı doğrultularda geliştirilmiştir. Nesne İlişkileri Okulu’nun kurucusu olarak kabul edilen Melanie Klein (1882-1960), kendisini bir Freud yorumcusu olarak tanımlar, ancak içgüdüyü fantazmatik içsel nesnelere bağlaması ve süper ego oluşumunu nesne ilişkilerinin gelişimi ile ilişkilendirmesi bakımından klasik kuramdan oldukça uzaklaşmıştır. Klein’in nesne

ilişkileri kuramına burada ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir. Ancak, bu çalışmanın sonraki bölümlerinde çeşitli göndermeler yapılacağından Klein’ın görüşlerinde insanın erken dönem ilişkilerinin, özellikle bebeğin anneye olan ilişkisinin çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmekte yarar vardır. Klein, kuramını, “bebek içgüdüsel olarak kendisini bekleyen anneden haberdar olarak dünyaya gelir” varsayımı üzerine kurmuştur (Tura 10, “Editörün Önsözü”). Bebek iç dünyasındaki ölüm içgüdü ve saldırganlık dürtüsü nedeniyle bunların bir bölümünü anneye yansıtır. Ancak, çocuk “iyi nesne” olarak algıladığı anneye sevgi, “kötü” olarak algıladığı nesneye ise saldırganlık yatırımı yapar. Diğer bir deyişle, bebek anneyi “iyi” ve “kötü” olarak ikiye ayırır. Bebek zamanla olgunlaştıkça nesnenin bütünselleşerek iyi ve kötü yanları ile birlikte algılanması ise “çift-değerlilik” olarak adlandırılır. Çift-değerliliğin oluşumu, süper ego oluşumu olarak da görülebilir, çünkü nesnenin iyi ve kötü yanlarıyla bütünsel olarak algılanması, öznenin kendi davranışları üzerindeki denetimini de arttıracaktır. Klein, *Haset ve Şükran* adlı kitabında bebeğin anne memesiyle ilişkisinin niteliğine bağlı olarak haset, kıskançlık, açgözlülük, şükran kavramlarını ele alır.

Klein’a göre, ilk nesne olarak anne ve anne memesiyle ilişki son derece önemlidir. Anne memesi yalnızca fiziksel olarak anlamlandırılmaz; besin kaynağı olan meme, daha derinde yaşam kaynağıdır. Dolayısıyla ilk nesnenin bireyde kök salması (içselleştirilmesi) bireyin temel özgüvenini sağlamaktadır. İlk nesne ile olumlu ilişki kurabilmek, anne sevgisinden her an emin olma gereksiniminin kaynağı olarak kaygıdan kurtulmak anlamına gelir. Dolayısıyla, ilk nesne ile olumlu bir ilişki, yaşamın ilerleyen dönemlerinde kaygıyı azaltacaktır. *Haset ve Şükran* adlı klasik yapıtında Klein, memenin birey için anlamını şöyle ifade eder:

Hastalarımızın analizinde görmüşüzdür, meme, iyi halinde, bütün anne

iyiliğinin, tükenmez sabır ve cömertliğin ve aynı zamanda yaratıcılığın ilk örneğidir. Böyle fanteziler ve içgüdüsel ihtiyaçlarla zenginleşir ilksel nesne; böylece umudun, güvenin ve iyiliğe inancın temeli olarak kalır.
(22)

Klein, en erken dönemlerde oluştuğunu düşündüğü hasedin bu ilişki üzerindeki etkilerine de değinir. Haset iyi nesneyi korumada güçlülere neden olmaktadır, çünkü bebek elde edemediği doyumun meme tarafından kendisinden esirgendiğini düşünmektedir. Hasedin kökeni, anne ile olan ve tüm diğer bireyleri dışlayan ilişkide bulunur. Bu nedenle, haset duyulan ilk nesne de anne memesidir. Bebek anne memesinde istediği her şeyin bulunduğunu, ancak annenin bunu kendi doyumunu için kendisine sakladığını düşünür. Böyle bir düşünce, anne ile olan ilişkinin sağlıklı olmasını engeller. Haset öznenin bir kişi ile olan ilişkisinde olup arzulanan şeyin diğer kişiye ait olmasından dolayı duyulan kızgınlıktır (23); bu kızgınlıkla birlikte, arzulanan şeye sahip olmaya veya o şeyi bozmaya, kirletmeye yönelik bir eğilim vardır (23). Klein'ın kendisinden alıntı yaptığı Geoffrey Chaucer'ın hasedi en büyük günah olarak tanımlaması, bu eğilimi fark etmesinden kaynaklanmış olmaktadır:

İnsanlarda, hasetin aslında en büyük günah olduğuna ilişkin bilinçdışı bir duygu vardır, çünkü haset yaşamın kaynağı olan iyi nesneyi kirletiyor, bozuyor ve yaralıyordur. Chaucer da *Vaizin Öyküsü*'nde bunu söyler: “Haset, hiç kuşkusuz en büyük günahdır; çünkü bütün öbür günahlar sadece bir erdeme karşı günah işler, oysa haset her türlü erdeme ve bütün iyiliklere karşıdır”. (33)

Hasedi bireyin yaşantısında en önemli konuma yerleştiren neden, kuşkusuz bu duygunun bireyin sevme ve şükran duygularını zedelemesidir. Haset duyulması sonucu

anne memesinin iyi bir nesne olup olmadığı konusunda düşülen kararsızlık, açgözlülük, kıskançlık ve diğer yıkıcı itkileri güçlendirir. Özne sonunda nesnenin tamamen iyi olduğu yargısına varsa bile hasedin bireyde yol açtığı zararı tamamen yok etmez: “Özne, sonunda nesnenin her şeye rağmen iyi olduğunu gördüğünde de, onu daha da açgözlü bir biçimde arzulayacak ve içine alacaktır” (Klein 30).

Görüldüğü gibi, Klein’a göre, “açgözlülük” de hasetle ilişkili olarak ortaya çıkar. Klein açgözlülüğü hem bireyin gereksiniminin hem de nesnenin verebileceğinin çok daha fazlasına yönelen bir istek olarak tanımlar (23). Nesne ilişkileri açısından açgözlülüğün içe yansıtmanın yıkıcı şekilde gerçekleşmesinden kaynaklandığını öne sürer: “Açgözlülük, bilinçdışı düzlemde, memeyi boşaltmaya, kurutuncaya kadar emip tüketmeye ve yutmaya yönelir esas olarak” (Klein 23). Klein haset ve açgözlülük arasındaki ayrımı, hasedin yansıtma açgözlülüğün ise içe yansıtma ile ilişkili olduğunu öne sürerek dile getirir.

Hasetle ilişkili olan ve yine *Haset ve Şükran*’da Klein’ın üzerinde durduğu bir diğer kavram, kıskançlıktır. Kıskançlık, açgözlülük ve hasetten farklı olarak bireyin en az iki kişi ile ilişkili olmasını gerektirir. Bu durumda nesne ve birey arasına bir üçüncü kişi girmiştir. Haset ve açgözlülükle karşılaştırıldığında, kıskançlık toplum tarafından daha kabul edilebilir bir duygu ve davranıştır. Klein’a göre bu tavır farklılığı, kıskançlıkta, kıskanılan nesneye bireyin “zarar vermemesinden” kaynaklanmaktadır (43).

Haset, bireyin haz alma ve memnunluk duyması ile doğrudan ilişkili olduğu için bireyin nesne ilişkilerinde kalıcı etkiye sahiptir. Haset duygusunu yoğun şekilde barındıran ilişkiler yaşayan bireylerin diğer kişilerle ilişkilerinde, ilişkinin devamı için gerekli özdeşleşmelerinin sorunlu olmasına neden olur (30). Diğer taraftan, iyi nesnenin

sağlıklı şekilde içselleştirildiği ilişkiler yaşayan bireyler, zaman zaman haset, kıskançlık, açgözlülük hissetseler bile iyi nesne ile güçlü bir ilişki kurulmuş olduğu için bu duygular gelip geçicidir (30-31).

Sevme yetisinin gelişimi ile yakından ilişkili olan bir başka duygu da şükrandır. Olumsuz bir gelişimin sonucu olan hasedin tersine şükran, iyiliğin içselleştirilmesinin bir sonucudur. Klein'a göre, bireyin hem kendisinde hem de başkalarında bulunan iyiliği görmesini sağlayan şükran duygusunun temeli bebekliğin erken dönemindedir (31). Klein, şükranın oluşumunu da bireyin anne memesiyle olan ilişkisi ile bağlantılı sayar: "Memedeleyen yaşanan eksiksiz doyum ve memnunluk, bebeğin anneden eşsiz bir armağan aldığını ve onu korumak istediğini gösterir. Şükranın temeli de budur" (31). Klein'a göre, memede yaşanan doyum ve memnunluk deneyiminin yaşanma oranı arttıkça şükran duygusunun oluşum olasılığı da güçlenmektedir. Klein, iyi nesnenin özümsemesi sonucu duyulan zenginliği paylaşma isteği cömertlik olarak kendisini gösterdiğini belirtmektedir (32). Ancak, haset ve açgözlülük duyguları yaşayan bireylerin suçluluk duygularını gidermek için "cömert" bir tavır sergilemeleri de olasılığına dikkat çeker. Ancak, bu bireylerin davranışları sonunda abartılı takdir istemleri, cömert tavrın ardında yatan itici gücün ayırt edilmesi için bir ölçüt olabilir (32).

Melanie Klein'ın kuramında vurgulanan sevme yetisinin, şükranın, hasedin, açgözlülüğün nesne ilişkileri açısından çok önemli olan "bölme" ve "idealleştirme" üzerindeki etkileri de bu tez kapsamında dikkate alınan kuramsal yaklaşımlardır. Bu konuda Klein başlangıçta şöyle bir varsayım ortaya koyar: "Sevme yetisi hem bütünleştirici eğilimlere hem de sevilen ve nefret edilen nesnelere arasındaki başarılı ilksel bölünmeye yardım eder" (34). Bu varsayımın ilk bakışta çelişkili görüldüğünü

Klein da kabul etmektedir. Ancak, Klein, ilk bütünleşmeden sonra yeniden iyi nesnelere bütünleşme deneyiminin yaşanması için bölme sürecinin gerekli olduğunu vurgular (35). Sevme yetisinin yeterince gelişmediği durumlarda ise idealleştirme gereksinimi artar. İdealleştirmenin doğuştan geldiği ve iyi nesnenin bulunduğu olan inancıtan kaynaklandığı düşünülmektedir (37). Klein'a göre, idealleştirme, bireyin iyi nesne arayışını doyurma amacıyla seçtiği bir yoldur (37). Ancak, haset ve açgözlülük bu süreçte de oldukça etkindir. İdealleştirme sürecinde birey nesnenin olduğu şekline değil, olmasını arzu ettiği şekline bağlanır (38). Daha sonra iç dünyada bulunan ve bilinçdışında olan nesneye yönelmiş haset ve açgözlülük duyguları nesnenin idealleştirilmiş yanına da yansıtılır. İdealleştirme üzerine kurulmuş ilişkilerin, özellikle aşk ve arkadaşlık ilişkilerinin, sürekli olmamasının en önemli nedeni, hiçbir zaman idealleştirmede tam doyum sağlanamamasıdır: "İdealleştirmeye dayanan ilişki çökmeye yatkındır; sevilen nesnenin yerine sık sık bir başkasını geçirme zorunluluğu doğar; çünkü hiçbiri beklentileri tam karşılayamıyordur" (Klein 38).

Bireyin iç dünyasında yaşanan nesne ilişkilerinin gelişim süreçleri, kişiler arası ilişkilere ve dünyaya bakış açısında da doğrudan yansıdığı için, Nesne İlişkileri Okulu, insan ilişkilerinin ya da âşık olma durumunun incelenmesi için önemli bir kuramsal açılım sağlamaktadır. İnsan ilişkilerini Freud'un libido kuramı ve Klein'in haset ve şükran üzerine görüşleri aracılığı ile incelemek, anlamsız görünen pek çok olayın ardındaki dinamikleri aydınlatma potansiyeline sahiptir.

B. İdealleştirilmiş Bir Tutku Olarak Aşk

Sevilene karşı ölçülemeyecek bir bağlılık ve tutku, ona sahip olma istemi ve onunla bir bütün hissetme ve aynı zamanda "kendi" olarak kalma... Bugüne dek yapılmış birçok aşk tanımının ortak noktaları bir araya getirildiğinde karşımıza bu

özellikler çıkıyor. Tüm bu özelliklerin bir araya geldiği idealleştirilmiş aşklar hakkında yazılmış pek çok yapıt vardır. Julia Kristeva, aşkın ideal imgesi ile özdeş olmadığını şu sözlerle belirtir: “Aşk konuşulan bir şeydir ve yalnızca budur: Şairler daima bunu bilmekteydiler” (277). Birçok aşk söylemi aşkı olumlu ve ideal değerler toplamı olarak kurgulamış ve bu kurgular, antik Yunan’dan 19. yüzyıla kadar büyük ölçüde kabul gördüğünden aşkın dokunulmaz sayılan alanına pek girilememiştir. Enis Batur, “Aşk Üzerine Marazî Bir Deneme Daha” başlıklı yazısında, kültür tarihçisi Denis de Rougemont’un “Mutlu aşkın yazılı tarihi yoktur” (5) sözünü aktararak önemli bir noktayı vurgulamıştır. Aşk, yüzyıllar, hattâ bin yıllar boyunca, sanat ve edebiyatta ana konulardan biri olmasına karşın sanat eserlerinde çoğu kez mutsuz aşkın yüzleri sergilenmiştir. Aşkın “doğa”sına ilişkin “nesnel” sayılabilecek kuramsal görüşler ancak Romantik dönem sonralarında ifade edilmeye başlamıştır. Psikanalizin gelişimi sonucu psikoterapi süreçlerinde yansıyan aşkların ideal aşk imgesinden uzak oluşu, kuşkusuz “daha normal” sayılabilecek görüşlerin ortaya atılmasında önemli bir paya sahiptir.

Aşkın idealleştirilmesi ve bir anlamda dokunulmaz konuma getirilişi, âşık olma hâlinin çözümlenmesiyle bu idealleştirmenin sorgulanmasını olanaklı kılmıştır. Psikanaliz, nesne ilişkileri kuramların da gelişimi ile aşk kavramını idealleştirilmiş imgesinden koparmış ve deyim yerindeyse, yeryüzüne indirmiştir. Psikanalitik yaklaşım felsefe ve teolojiden farklı olarak, bütünsel bir aşk tanımını ortaya koymayı hedeflemez. Freud’dan sonra, ideal bir tutku sayılmayan aşkın farklı yönlerinin, birey gelişimi ile ilgisi açısından incelenmesi mümkün olmuştur. Psikanalitik kuramların gelişimi ile bireysel aşkların yanı sıra mutsuz aşkların tarihi de insan zihninin anlaşılması bağlamında önem kazanmıştır.

Romantik aşk, Halit Ziya’nın romanlarında da olduğu gibi, birçok kişiyi ölüme,

deliliğe ya da cinayete sürükleyebildiği için özellikle inceleme konusu olmuştur. California Üniversitesi'nde yetişkinlerde bağlılık konusunu araştıran Dr. Phillip Shaver, "Romantic Love and Attachment Styles" (Romantik Aşk ve Bağlanma Şekilleri) adlı makalesinde, romantik aşk ilişkilerinde üç ana biyolojik davranış sisteminin etkin olduğunu belirtir. Shaver'a göre, bu davranış sistemleri, bağlanma, bakım ve cinsellik olarak belirlenir. Bağlanma, âşık bireylerin birbirlerine karşı bir bebeğin annesine duyduğu duygulara benzer duyguları taşımasını tanımlarken, bakım, bireylerin birbirini bakıma gereksinimi olan çocuklar olarak görmesini belirtir. Romantik aşkta cinsellik, bağlanma ve bakımdan sonra gelmektedir. Bu üç sistem dışında da aşk ilişkilerinde farklı davranış sistemleri bulunabilir. Ancak, bağlanma tipi özellikle önemli yer tutar. Kendisine bakan anne ile etkileşimine bağlı olarak kişinin bağlanma şekli doğduğu günden itibaren şekillenmeye başlar. Yaşam boyu aşk da içinde olmak üzere bireyin tüm ilişkileri, anne ve çocuk ilişkisinin niteliğinden etkilenir. Klein'in nesne ilişkileri kuramının da bu ilişkinin niteliğine verdiği önem nedeniyle, kuram aşkın psikodinamiği hakkında da açıklayıcı bir nitelik kazanmıştır.

Romantik aşk, mutsuzluğun seven birey üzerine aniden değil, yavaşça, bir çeşit tatlılıkla sokulması sürecidir. Âşık olunan kişi, âşık olan tarafından idealleştirilir. İdealleştirme sonucunda âşık olunan kişi, dünya üzerindeki en yüce değerlere sahip olan nesne konumuna getirilir. Ancak, romantik âşığın yazgısı bu noktada mitolojik öyküdeki Narcissus'un yazgısı ile aynı noktada buluşur. Narcissus'un suda görüp âşık olduğu yüzün kendisinin olduğunu ve bir yansıma olduğunu anlamasından sonraki ümitsizliğini, romantik âşık idealleştirdiği kişinin kendisinin oluşturduğu bir yanılsama olduğunu anladığı anda yaşar. Mutsuz aşk tarihi de bu yanılsama anlarının sanat eserlerine aktarılmasıdır.

Bu noktada “romantik aşkta trajik son kaçınılmaz mıdır?” sorusu akla gelmektedir. Freud’un libidonun enerjisini nesnelere yayma ve geri çekebilme yetisine sahip bir depo olduğunu anımsamakta yarar vardır. Romantik aşklarda çoğu kez nesnelere yayılan libidinal enerjinin geri çekilememesi sonucu bir kilitlenme yaşanmaktadır. İdealleştirmenin başat olduğu bu tip aşklarda, sevgide doyumun sahip olma ile özdeş sayılması, aşkın giderek patolojik niteliğe bürünmesine neden olur. Libido kilitlenmesi, ilksel nesne olarak anne ile kurulan ilişkiyle yakından bağlantılıdır. Anneyle ilişkide güven duygusunun oluşmaması, başta haset olmak üzere saldırganlık ve öfke benzeri duyguların yansıtılması, yaşamın daha sonraki dönemlerde yaşanan ilişkilerde idealleştirme gereksinimini artırır. Ancak ilişkide idealleştirilen nesnenin (sevilen kişinin) imgelemdeki özelliklere sahip kişi olmadığını, aslında bir başka kişi olduğunu görmek, yaşanan bütünleşme duygusunun, “biz” olma duygusunun, zedelenmesine neden olur. Gerçeğe dönüşü kabul etme yetisine sahip bireylerde romantik aşklar “hüzünlü birer anı” olarak kalırken nesne ilişkilerinin gelişimi sorunlu bireylerde trajik sonlara sıklıkla rastlanır.

BÖLÜM II

ELMAS YAĞMURUNDAN SİYAH İNCİ YAĞMURUNA: *MAİ VE SİYAH*

Halit Ziya Uşaklıgil'in birçok yapıtında karakterler mutlu olmadıkları yaşamlarından kurtulmanın, huzura kavuşmanın bir aşk veya bir idealde gizli olduğunu düşünürler. Tüm yaşamlarını bu aşk veya ideale ulaşmak için harcarlar. Ancak, Halit Ziya'nın tüm romanlarında aşk ve idealler, sonuçta yaşanan trajedilerin bir parçası olurlar. Bu kadar güçlü idealleri ve aşkları kendi içinde yutan, “elmas yağmurlarını siyah inci yağmurlarına dönüştüren” trajik sonlar neden daima Halit Ziya'nın karakterlerini bulur? Bu bölümde, Ahmet Cemil'in yaşadığı bu dönüşüm sürecinin işleme mekanizması psikanalitik açıdan ele alınarak bu soruya *Mai ve Siyah* romanı kapsamında yanıt aranmaktadır.

Ahmet Cemil, Mülkiye Mektebi'nin son sınıfına geçtiği yıl babası ölür; on dokuz yaşına dek ailesiyle mutlu bir yaşam süren Ahmet Cemil, annesinin ve kız kardeşi İkbâl'in geçimini sağlamak zorunda kalır. Yaşamının yeni dönemi bu zorluklarla başlar. Okul yıllarından beri edebiyat tutkusu olan Ahmet Cemil, Fransızca'dan çeviriler yapar. Ancak, zevkle okuduğu Fransız klasiklerini çevirmek sandığı kadar kolay bir iş değildir. Ekonomik zorluklar nedeniyle *Mir'at-ı Şuûn* gazetesinde iş bulur ve basit öyküler çevirir. Aynı dönemde ek bir iş daha bulur ve akşamları zengin bir ailenin çocuğuna ders vermeye başlar. Artık evlerinin geçimi düzene girer; hattâ Ahmet Cemil zengin olmaya başladıklarını düşünür.

Ahmet Cemil'in en büyük hayali, edebiyat dünyasında ünlü bir yazar olmaktır. Yoğun çalışmasının arasında kendisini üne kavuşturacak yapıtı da yazmaya başlar. Çevresindeki tüm olaylara karşı nispeten duyarsız davranır, çünkü zihni sürekli hayalinin gerçekleşmesini sağlayacak yapıtla meşguldür. Kız kardeşi İkbâl'in evliliğinden önce bile onu isteyen kişi hakkında araştırma yapma gereği duymamıştır. Aileye katılan Vehbi, onda yalnızca hafif bir huzursuzluk oluşturur. Ahmet Cemil o an bu duygu üzerinde fazla durmaz.

Yapıtı dışında tek ilgisini çeken kişinin en yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin uzun süredir görmediği kız kardeşi Lâmia olduğu görülür. Ona âşık olduğunu anlaması, yapıtı üzerinde yoğunlaşmasına ve onu bitirme isteğinin artmasına neden olur. Lâmia'nın karşısına "ünlü yazar" Ahmet Cemil olarak çıkma isteği de hayallerinde önemli bir yer alır. Bu sırada, gazete sahibi Tevfik Efendi'nin felç olmasından dolayı, oğlu, yani İkbâl'in eşi Vehbi yönetime geçer. Başlangıçta durumdan rahatsız olan Ahmet Cemil, bir süre sonra baş yazar olur ve bir miktar para ile yeni makineler alınmasını sağlayarak gazeteye ortak olur. Babasının ölümünden sonraki dönemde, Ahmet Cemil için belki de ilk kez her şey yoluna girmektedir. Yapıtını tamamlaması da bu döneme rastlar. Arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin evinde yapılacak olan bir toplantıda yapıtın okunmasına karar verilir. Sonunda Ahmet Cemil beklenen yapıtını dönemin önemli yazarlarına okur ve beğeni toplar. Kendisini kutlayanlara Lâmia bile bir fırsatını bulup, gizlice, eserin sonuna "Tebrik ederim" yazarak katılır.

Ahmet Cemil'in mutluluğu, eniştesinin kötü yanlarını görmesi ile bozulmaya başlar. Bir gün bir gazetede, hiçbir zaman kendisini sevmediğini ve kıskandığını düşündüğü Râci tarafından yazılmış, kendisini ve yapıtını sert bir üslûpla eleştiren bir yazı çıkar. Vehbi, bu yazının gazetesini kötü yönde etkileyeceğini öne sürerek baş

yazarlığı başka birisine verir. Bir akşam evde bu konuda çıkan bir tartışmada eniştesi, hamile karısı İkbâl'in karnına tekme atarak bebeğin düşmesine ve İkbâl'in ölümüne neden olur. Bir süre sonra Hüseyin Nazmi'den, Lâmia'nın bir subaya verildiğini öğrenmesi ile Ahmet Cemil'in hayatta aşkı bulmaya ilişkin hiçbir umudu kalmaz. Düşlerine bu kadar kapıldığı için kendisini suçlayarak edebiyattan bütünüyle kopar, ülkenin uzak bir vilâyetine gitmek üzere annesiyle birlikte İstanbul'u terk eder. Elmas yağmuru düşüyle başladığı yolculuğun siyah inci yağmuruna dönüşmesi ile Ahmet Cemil bu kez düşlerinden uzak, bilmediği bir yolculuğa çıkmaktadır. Kendisini gerçek Ahmet Cemil ile karşı karşıya getiren “umutlarının yıkıntılarında kaçan” (389) Ahmet Cemil'in şu sözleri onun yaşamını en iyi şekilde özetlemektedir:

Ah! Biçare hırpalanmış, ezilmiş hayat!.. Mai bir gece ile siyah bir gece arasında geçen şu nasipsiz, bahtsız [talihsiz] ömür!.. Bir bârân-ı elmas altında inkişaf ederek [belirerek] şimdi bârân-ı dürr-i siyahın altında gömülen o emel çiçekleri!.. (398)

Halit Ziya Uşaklıgil üzerine yapılan değerlendirmelerde *Mai ve Siyah*, Türk edebiyatında bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı yapıtında, yazarın *Mai ve Siyah*'tan önceki romanlarını “okurun özellikle acıma duygularını uyandırmak için” yazılmış acıklı aşk hikâyeleri olarak değerlendirir (68). *Mai ve Siyah*, Halit Ziya'nın ruhbilimsel gerçekçiliğe dayanan ilk romanıdır. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* adlı kitabında Kenan Akyüz, romanın en önemli yönünün toplumsal yaşama yer vermesi olduğunu belirtir. Akyüz'e göre aşkın ikinci plana alındığı *Mai ve Siyah*'ta toplumsal yaşama yer verilmiş olması, onun en önemli yönünü oluşturur (115). Akyüz'ün vurguladığı bu nokta romanın dönemin tartışmaları düzleminde okunmasına da yol açmıştır. Dönemin özelliklerini ve

edebiyattaki arayış ve yenilikleri değerlendirerek bu romanı okumak, Ahmet Cemil'in ünlü bir yazar olma isteğini, yeni bir edebî anlayış getirme isteği ile ilişkilendirerek değerlendirmek mümkündür. Ancak, dikkatli bir okuma, Tanpınar'ın "Kitaba bulunacak asıl kusur, bu ideal iştihâkını çok dar bir çerçevede alması ve yüzeyde kalmasıdır" şeklinde ifade ettiği gözlemini haklı çıkarır ("*Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu*" 276). Halit Ziya, bu yapıtında, *Nemide* veya *Aşk-ı Memnu*'da mekânı oluşturan köşk gibi kapalı ortamlarda geçen romanlarındaki gibi toplumsal çevreyi bütünüyle yok saymamıştır; ancak, *Mai ve Siyah*'ı döneminin edebî ortamını yansıtan bir roman olarak okumak için yeterli metinsel ipucu bulunmaz. *Mai ve Siyah* baştan sona Ahmet Cemil'in yaşamı üzerinde odaklanır ve toplumsal çevre de ancak Ahmet Cemil'i ilgilendirdiği ölçüde verilir. Bu nedenle, bu çalışmada dış etkenlerden çok Ahmet Cemil incelenmiştir; dış etkenler karakter üzerindeki etkileri oranında ele alınmıştır.

Romanın başından beri ünlü bir edebiyatçı olmak ve kitap yazmak isteğinin Ahmet Cemil'in tüm yaşamını ele geçirmiş olması, romana psikanalitik yaklaşımı akla getirir. Ahmet Cemil'in kitapta "Henüz yirmi iki yaşında, bütün maneviyatı [ruh haleti] yalnız bir ümidin tahakkukuna muntazır [gerçekleşmesini beklemekte]..." (39) şeklinde ifade edilen kitap yazarlık ünlü bir yazar olma ideali, düşündüğünün tersine onu elmas yağmurunun kaynağına götürmek yerine yitirilen ümitlere sürüklemiştir. Ne var ki Ahmet Cemil bu durumu ancak tüm ümitlerini yitirdikten sonra fark eder. Romanın sonunda, yaşamdan beklentisi kalmamış, yokluğa teslim olmak üzere olan genç bir adam olarak annesine sığınır:

O vakit titreyerek ayağa kalktı: "Geliyordum, anne!..." dedi ve hayatta bir ümidi kalmamış bu çocuk, yavaş yavaş, bu siyah geceden, şu kendisini

çekip almak isteyen ademden [yokluktan] ayrılarak mevcudiyetini
[varlığını] daha kuvvetle çeken bu sese uyarak, annesini takip etti... (400)

Psikanalitik açıdan nesne ilişkileri düşünülerek ele alındığında romanın burada verdiğimiz kısa özeti, Ahmet Cemil'in sorunlu nesne ilişkilerinin varlığına işaret eder. Freud'dan bu yana egonun, libidonun nesnelere gönderildiği ve nesnelere gelen libidonun alınabileceği bir depo olduğu bilinmektedir. Ego ve nesnelere arasındaki bu dinamik ilişkiyi *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*'nda Freud, aşağıdaki benzetmeyi kullanarak açıklar:

Konuyu özet olarak ortaya koymak için ego-libidosunun nesne-libidosuyla ilişkisini, sizler için anlaşılır kılabilirim bir yolla, zoolojiden bir benzetmeyle düşündük. Çok az farklılaşmış bir protoplazmik madde küreciğinden oluşan canlı organizmaların en basitlerini [amipleri] düşünün. Bunlar yalancı ayak denilen çıkıntılar oluşturup gövdesini oluşturan maddeyi bu ayaklara akıtarak hareket ederler. Ancak bu çıkıntıları bir kez daha geri çekebilir ve bir kez daha kendilerini bir küreciğe dönüştürebilirler. Bu çıkıntıların uzamasını ana libido kütlesi Ego'da kalabilirken libidonun nesnelere yayılmasıyla kıyaslıyor ve normal koşullarda Ego-libidosunun engellenmeksizin nesne-libidosuna dönüşebileceğini ve bunun bir kez daha Ego'ya geri alınabileceğini düşünüyoruz. (412)

Psikanalizde sağlıklı bir libidonun nesnelere yayılma ve geri çekilme esnekliğinin olduğu düşünülmektedir. Nesnelere bu dinamiği kuramayan ve dolayısıyla bu ilişkiyi sürdüremeyen egonun sorunlu olduğunu söylemek mümkündür. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in durumuna bakıldığında, nesnelere ilişkisinde böyle bir

dinamiğin sağlıklı şekilde yaşandığı söylenemez. Karakterin libidosu yazacağı yapıta ve bu sayede elde edeceği üne odaklanmış ve karşılaşılan başarısızlık durumunda libidonun geri çekilmesi mümkün olmamış, bir anlamda, libido kilitlenmesi yaşanmıştır. Ahmet Cemil'in nesne ilişkilerinin sorunlu olmasının yanı sıra yaşamının tüm hedefinin ileride olmak istediği şeye, gelecekteki Ahmet Cemil'e odaklanmış olması okura narsisist kişilik özelliklerini düşündürmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılmasının sağlanması açısından bu sorunlara geçmeden önce Freud'a göre nesne bulma sürecinin evrelerini anımsamakta yarar vardır. Freud'a göre nesne bulma sürecinin başlangıcında öncelikler, beslenme arzusunun doyurulmasına bağlıdır ve çocuk ilk nesne olarak doyum sağlayan anne memesine bağlanır. Daha sonraki dönemde çocuk kendisini anneden ayırır ve bağımsızlığını elde ederken "oto-erotik" deneyimi yaşar. Bu dönemde çocuk, nesne olarak kendi bedenini seçer. Bir sonraki aşamada ise dış nesneye yönelim gerçekleşir. Ahmet Cemil'in durumunda dış nesnelere olan ilişkilerde birtakım sorunlar olduğu düşünülebilir. Ancak, karakterin yaşamının ilk yıllarına ilişkin ayrıntılı bilgi sahibi olunmadığı için, nesne bulma sürecinde sorun olduğunu ileri sürmek bir varsayım olarak kalacaktır. Bu çalışmada görüşlerinden büyük ölçüde yararlanan Sigmund Freud ve Melanie Klein'in kuramları, bu varsayımı doğrulamaktadır. Bu noktada nesne bulma ve nesne seçimi açısından Klein'in "nesne ilişkileri" kuramının Freud'un görüşlerinden farkının ne olduğu sorusu akla gelebilir. Freud'a göre nesne seçimi temelde dürtü tatminine bağlıdır. Ancak, Klein'de durum farklılaşmaktadır. Saffet Murat Tura, Melanie Klein'in *Haset ve Şükran* adlı kitabına yazdığı önsözde bu farkı şu şekilde ifade etmektedir:

Klein'a göre içgüdü daha doğumdan itibaren türün evriminden intikal

eden fantazmatik içsel nesnelere bağlıdır. Bir başka ifadeyle, çocuk daha baştan içgüdü tatminine yönelik nesne ve ilişki arayışlarıyla donatılmıştır. İlk bakışta önemsiz görülen bu varsayım farklılığı gerek ilgili klinik malzemenin yorumunda gerek kuramın bütününde ciddi ayrılıklara yol açmaktadır. (“Editörün Önsözü”, 7-8)

Klein’in kuramının temelinde yer alan içe yansıtılmış nesnelere, özdeşleşmeler, erken fantezi oluşumları gibi kuramsal kavramların bu farklılıktan doğduğunu varsaymak hatalı olmayacaktır. Ancak, kesin bir yargıya ulaşmak için her iki analistin yaklaşımları ayrıntılı şekilde ele alınmalıdır.

Romana geri dönecek olursak Ahmet Cemil’in erken çocukluk dönemine ilişkin bir bilgi okura verilmemektedir. Dolayısıyla, Ahmet Cemil’in nesne ilişkilerinde karşılaştığı sorun Freud’un son evre olarak ifade ettiği dışsal bir nesne arama sürecinde ortaya çıkabilecek soruna denk gelmektedir. Edebiyata çok meraklı olan, özellikle Fransız yazarları okuyan ve onları kendisine örnek alan Ahmet Cemil, onlardan biri olduğu takdirde bir kişilik kazanacağına inanmaktadır:

Ah; o eser yazılıp da intişar ettiği [yayımlandığı] zaman ben büsbütün başka bir adam olacağım! Öyle sanıyorum ki iştihar perisi [şöhret perisi] gelip makhur, mağlup [yenilerek] ayaklarımın altına atılacak; kendimi birden yükselmiş göreceğim, o zaman: “Ben bugün şu toprak parçasının üzerinde birisiyim!..” diyebileceğim... (134-35)

Ahmet Cemil’in edebiyat alanında başarıyı yakaladığı ve “peri” olarak nitelediği üne sahip olduğu zaman kendisinin birey olacağına olan inancı, narsisist kişilik özelliklerine sahip olduğu şeklindeki ilk varsayımı güçlendirmektedir. Yukarıdaki alıntıdan, Ahmet Cemil’in “kendisinin ileride olacağı kişiyi” sevdiği anlaşılmaktadır.

Bu nedenle, Ahmet Cemil karakteri ele alınırken narsisist kişilik özelliklerinin analizine ağırlık verilecektir. Ancak, buradan Ahmet Cemil'in patolojik narsisizme sahip olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bu nedenle öncelikle genel olarak narsisizm ve normal narsisizm ile patolojik narsisizm ayrımı üzerinde durulacaktır.

Kişilik özellikleri ve bozuklukları arasında, narsisizm, ilk tanımlanan kişilik özelliklerinden biridir. Freud'un *Narsizm Üzerine* adlı çalışmasından bu yana "narsisizm" kavramı bilinmektedir. Ancak, Freud, bu çalışmasını yaptıktan sonra narsisizm kuramında pek çok farklılıklar ve gelişmeler olmuştur. "Narsisizm" kavramı hakkında gerek Freud, gerekse Otto Kernberg ve Heinz Kohut gibi önde gelen psikanalist kuramcılar tarafından çeşitli görüşler belirtilmiştir. Bu çalışmada özellikle Kernberg'in görüşlerinden yararlanılacaktır. Bunun en önemli nedeni ise bugün Kernberg'in Klein'in görüşlerini yorumlayan en önemli analistlerden olmasıdır. Ancak, bu durum Kernberg ve Kohut arasındaki farklılıkların göz ardı edildiği anlamına gelmemelidir.

Freud'un 1914 yılında yazdığı "Narsisizm Üzerine Bir Giriş" başlıklı yazısında normal bir evreyi adlandırmakta kullanılan narsisizm kavramına Raşit Tükel, "Freud Metinlerinde Ego İdeali" adlı yazısında şöyle değinmektedir:

Narsisizm, bireyin, o ana kadar oto-erotik etkinlikler içinde yer almış olan cinsel dürtülerini, bir sevgi nesnesi elde etmek üzere birleştirdiği; kendisini, kendi bedenini sevgi nesnesi olarak aldığı ve ancak bunun ardından kendinden başka bir insanı nesnesi olarak seçmeye doğru ilerlediği bir evreyi temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle, narsisizm, sınırsız ve nesneden bağımsız olan, egonun enerji yatırımı (cathexis) olarak görülmektedir. (12)

Ancak, narsisizmin bu evre geçildikten sonra da kişilikte etkin hâle gelmesi narsisist kişilik özelliklerini akla getirmektedir. Freud'a göre bu durumu, narsisist ve yaslanma tipleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birinci tipte kişi, kendini, kendisinin bir zamanlar olduğu şeyi, kendisinin olmak istediği şeyi veya kendisinin parçası olmuş bir şeyi sevebilir. İkinci tipte ise, kendisini besleyen kadını, kendisini koruyan erkeği ve bunların yerini alan bir dizi ikame nesnelere sevebilir (*Narsizm Üzerine* 37-38).

Ahmet Cemil karakterine bakıldığında, onun birinci tipe uygun özellikler gösterdiği görülmektedir. Ahmet Cemil, yayımlayacağı kitap sayesinde elde edeceği ün ile kendisinin olmak istediği şeye tutku derecesinde bağlıdır. Burada kitap, bağlanılan nesne olmaktan çok, bağlanılan hayale gitmekte kullanılacak araç olarak görülmelidir. Ferdinand de Saussure'ün kavramları ile ifade edecek olursak, kitap bir göstergedir, gösterileni ise gelecekte Ahmet Cemil'in elde edeceği ün ve saygıdır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da kitabın Ahmet Cemil'in ölümsüzlük düşüne de hizmet eden bir nesne olmasıdır. Romanda buna ilişkin bir ipucu verilmemiştir. Ancak, varoluşsal açıdan düşünüldüğünde, Ahmet Cemil adı, kitap sayesinde, gelecek kuşaklara da aktarılacaktır. Bu durum, Ahmet Cemil'in narsisizmini daha da güçlendirmektedir.

Ahmet Cemil'in en yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi ile olan ilişkisi de onun kişiliğindeki narsisist belirtiler kapsamında ele alınmaya uygundur. Hüseyin Nazmi, Ahmet Cemil'in şu andaki yaşamında yer almasına karşın onun gelecekte olmak istediği kişiyi temsil etmektedir. Ahmet Cemil'in Hüseyin Nazmi'nin konumuna olan hayranlığı bu arkadaşlığı sürdüren en önemli nedenlerden biridir. Bu arkadaşlık da Ahmet Cemil için olmak istediği şeyle özdeşleşme aracıdır. Ancak Otto Kernberg'in *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* adlı kitabında bu tip ilişkilerin içlerinde yoğun şekilde özdeşleşme ve idealleştirme barındırmasının yanı sıra yoğun haset de barındırdığı

belirtilmektedir: “Bu hastalar [narsisist kişilikler], kendilerinin sahip olmadığı şeylere sahip görünen ya da hayatlarından memnun görünen kişilere çarpıcı bir biçimde yoğun haset duyarlar” (200). İlk bakışta, hiçbir şekilde haset barındırmadığı izlenimi veren bu arkadaşlıkta Ahmet Cemil’in duyduğu haset ve bu nedenle yaşadığı suçluluk duygusuna ilişkin ipuçları romanda görülmektedir:

Ah! O da böyle bir odaya, şöyle bir kütüphaneye, böyle kitaplara malik [sahip] olabilseydi!.. Hüseyin Nazmi’nin evinde bu his birinci defa olarak onun temiz dimağına düştü. Bir kar tabakasının tertemiz beyazlığı üzerine düşmüş bir katre [damla] leke gibi... Kendi kendisine utandı.
(72)

Ahmet Cemil’in, Hüseyin Nazmi’nin kız kardeşi Lâmia’ya olan aşkı yine hayranlık duyduğu kişinin sahip olduğu bir şeyi elde etme isteği olarak da yorumlanabilir. Çevresinde başka genç kızlar olup olmadığı bilinmemektedir; ancak, Lâmia dışında hiçbir bayana ilgi duymuyor olması ve Lâmia’yı idealleştirmesi bu yargının haklılığını düşündürmektedir. Bu aşamada, dikkate alınması gereken önemli bir nokta da Ahmet Cemil’in Lâmia’ya aşkını kitabını tamamladıktan sonra ilân edecek olmasıdır. Bunun nedeni irdelendiğinde, Lâmia’nın da Hüseyin Nazmi’nin dünyasına, dolayısıyla Ahmet Cemil’in gelecekteki dünyasına ait olması, önemli bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Ahmet Cemil’in özgüven eksikliği burada dikkati çekmektedir. Bu durumu yenmek için Ahmet Cemil, narsisist kişilik özellikleri taşıyan kişilerin çoğunun kullandığı bir savunma mekanizmasını kullanmaktadır; “umut vadeden genç” olması Ahmet Cemil’e ileride bu özgüven eksikliğini yeneceği güvencesi vermektedir.

Görüldüğü gibi, Ahmet Cemil’in yalnız yazacağı kitaba olan bağlılığı değil, yakın çevresindeki kişilerle olan ilişkiler de kişiliğindeki narsisist özellikleri ortaya

çıkarmaktadır. Kız kardeşinin evliliğine karşı takındığı tavır bunun en iyi örneğini oluşturur. Kız kardeşinin mutsuz evliliğinden kendisini sorumlu hisseder gibi görünse de aslında bu sorumluluğu üstlenmemektedir, çünkü kendisini de benzer şekilde yaşamda “kaybeden” sınıfında görmekte ve kız kardeşine gerçekten yardım edebileceğini düşünmemektedir. Onun tüm yaşamı, yazacağı kitap sayesinde ulaşacağı gelecekteki yaşamına odaklanmıştır. Bu nedenle, yaşadığı hiçbir durumda—çünkü tüm bu durumlarda o, bir “kaybeden”dir—gerçek anlamda sorumluluğu kendi üzerinde hissetmemektedir. Otto Kernberg’in narsisist kişiliklere ilişkin betimlemesi bu aşamada dikkat çekici olabilir:

Narsisist kişiliklerin başlıca özellikleri, büyüklenmecilik, aşırı bencillik ve başka insanlardan hayranlık ve takdir elde etmeye çok hevesli olmalarına karşılık, başkalarına karşı çarpıcı bir ilgi ve eşduyumu yokluğudur [. . .] Özellikle içten üzüntü ve yas dolu özlem duyguları hissetmezler; depresif tepkiler yaşayamamaları, kişiliklerinin temel bir özelliğidir. (Kernberg, *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* 200)

Narsisizmin patolojik bir tanımlama kategorisi olmaktan çok bir nesne ilişkisi tarzı olduğu, Ahmet Cemil’in incelenmesi açısından son derece önemlidir. Ahmet Cemil’in kız kardeşinin içinde bulunduğu duruma somut bir müdahalede bulunmaması, onun ailesinden bütünüyle soyutlanmış ve ailesinin yaşadığı acılara duyarsız bir karakter olarak değerlendirilmesini haklı çıkarmayacaktır. Ahmet Cemil’in insan ilişkilerindeki mesafeli tutumu, onun kişiliğinin zedelenmesi ile yakından ilişkilidir. Ahmet Cemil, eniştesi Vehbi Bey’in davranışları karşısında olduğu gibi, genel olarak karşılaştığı tüm zorlu durumlarda küskün ve çaresiz bir tutum sergilemektedir.

“Bari mesut olsa!” diyordu. Onun saadetinden emin olabilse, değil ufak

tefek istirahat esbabını [dinlenme sebeplerini], demin sekteye uğrayacağından [bozulacağından] korktuğu için hayat sükûnunu belki bütün istikbal emellerini [gelecekle ilgili arzularını] feda ederdi. (187)

Bu davranış biçiminde kayda değer bir özgüven eksikliği görülürken idealleştirdiği kişiler ile olan ilişkilerinde sergilediği tavır bir anlamda gelecekteki Ahmet Cemil'i belirlemektedir. Kız kardeşi de dahil olmak üzere roman boyunca Ahmet Cemil'in hiçbir ilişkisinde sağlıklı bir özdeşleşme görülmemektedir. En yakın arkadaşı olan Hüseyin Nazmi ile olan ilişkisi bile idealleştirme üzerine kurulmuştur. Bu ilişkide, yukarıda da belirtildiği gibi, hasedin görülmesi de sağlıklı bir özdeşleşme ilişkisinin yokluğuna işaret eder. Özdeşleşme sürecinde kişi, özdeşleşilen kişi gibi olmaya çalışırken idealleştirmeye dayalı ilişkilerde kişi, idealleştirilen kişiye sahip olmaya çalışır. Bunun olanaksızlığı da idealleştirilen kişiye karşı haset duygusunu yoğunlaştırır. İdealleştirme sürecinde idealleştirilen nesneye sahip olma eğilimi baskın olduğundan bu ilişkilerin uzun sürmesi olanaklı değildir. Ahmet Cemil'in Hüseyin Nazmi'yle özdeşleşme sürecinde başarısızlığı ve toplum içinde de engellenme duygusu yaşaması, onu, günlük yaşamla ilgisiz görünen bir karakter yapar. Ancak, ilişkilerindeki bu "yaşamdan çekilmiş" tutum, zedelenmiş kişiliği korumaya yönelik bir savunma şekli olarak da görülebilir. Ahmet Cemil'in yaşamındaki dönüm noktasını ise kitabı da dahil olmak üzere yaşamındaki hemen her alanda birbiri ardı sıra gelmeye başlayan başarısızlıkları oluşturmaktadır. Bu başarısızlıklar ile Ahmet Cemil belki de ilk kez kendini irdelemeye başlamıştır. Narsisist kişilik özelliklerine sahip bazı kişiler, yaratıcı olmaları ve bu nedenle diğer kişilik bozukluklarına oranla toplumsal yaşamla daha iyi bütünleşmeleri ile bilinmektedir (Kernberg, *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* 201). Ahmet Cemil de aslında bu kişilere örnek gösterilebilir. İyi bir evlat, iyi bir

arkadaş ve entellektüel bir gençtir. Ancak, kendisi için önemli olan, yazacağı kitapla yaratacağı “mucize”dir. Yalnızca kendisini değil, çevresini de bu duruma inandırmış görünmektedir.

İlk bakışta, Ahmet Cemil’in yaşamakta olduğu başarısızlıklar ile kitabına olan inancını yeniden gözden geçireceği ve yaşamına yeni bir yön vereceği düşünülmektedir. Burada yine bir narsisizm mekanizması devreye girer:

Kaygı yaratan durumlarda özdenetim uygulayabilirler ve bu da başlangıçta iyi kaygı tahammülü gibi görünebilir; ancak, analitik açıklama, kaygı tahammülünün, narsisist fantezilerinin artması ve “muhteşem tecrit”e çekilme pahasına elde edildiğini gösterir. (Kernberg, *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* 201)

Ahmet Cemil’in yaşamında karşılaştığı sorunlar, başlangıçta onun kitap idealine daha da çok sarılmasına neden olmuştur; Ahmet Cemil, sarıldığı idealin kendisine vereceği doyumunu düşündüğünde yaşamakta olduğu kaygı ve çaresizlikten sıyrılmaktadır. Ancak, bu mekanizmanın işlevini yitirmesi, narsisist egonun kendisi hakkında yazılan alaycı eleştiriyi gördüğünde yoğun şekilde zedelenmesinden kaynaklanmaktadır. Raci tarafından kendisinin de çalıştığı gazetede “Bir Edebi Müsamere??!!” başlıklı alaycı eleştiriyi okumasıyla birlikte Ahmet Cemil, kendisi hakkında oluşturduğu yanılsamayı yitirir. Şimdi bir kitabı vardır; ancak, bu onun büyük bir yazar olarak kabul edilmesi yerine alaycı eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Bu olaydan sonra kız kardeşinin yaşadığı sorunlara daha duyarlı olması ve daha önce müdahale etmediği için suçluluk hissetmesi, Ahmet Cemil’in özdeşleşme yetisini tamamen yitirmediğinin kanıtıdır: “Kardeşini bu bedbahtlıktan kurtarmak için bütün vasıtalara, bütün kuvvetlere malik [sahip] imişçesine yalnız şimdiye kadar lakayt [ilgisiz] kalmış olmasına

kızıyordu” (278). Ancak, idealleştirmenin baskın olmasından dolayı yoğun bir hayal kırıklığı yaşamaktadır: “Kendi kendisine: ‘Ah! Hulyalarım [hayallerim]!..’ diyordu. Şimdi İkbâl, matbaa, eseri, eniştesi, bütün bu yaralar hepsi birden kanamaya başlamıştı” (310).

“Bütün yaralarının hepsinin birden kanamaya başlaması”, Ahmet Cemil’in yaşamında yeni bir dönemin başladığını okura bildirir. Bu sürecin başlaması ile Ahmet Cemil, “günden güne eksildiği görülen vücut” (338) tamlaması ile söz ettiği kız kardeşi ile özdeşleşir; Ahmet Cemil’in yaşamını ona bağışlama istemi hem hayal kırıklığının şiddetini göstermekte, hem de kız kardeşi ile özdeşleşme ve giderek “eksilme” ile dolaylı intiharı imlemektedir.

Bu önemli değişim noktasından sonra yaşamında ilk kez Ahmet Cemil “sıradan” insanın yerinde olmayı arzulamış ve bir memur olmayı, ün perisinin peşinde koşmamış olmayı istemiştir. Yaşamının hayal kırıklığından inandığı ideali terk ederek kurtulacağını düşünmektedir. İdealize edilmiş nesnenin işlevini istenilen şekilde yerine getirmediği zaman hissedilen nefret Ahmet Cemil’i de sarar:

Okumak?.. Artık bunların hepsinden nefret ediyordu. O şairler, o sevgili kitaplar, bunlar bütün yaşanmış yahut yaşamaktan yorulmamış adamların sahte şiirleri, sahte felsefeleriydi. Bütün şiir ve felsefe işte şu dakikada onun bu melal ve yeisinde muhtevi idi [onun bu acı ve ümitsizliğindeydi]. (370)

İdealindeki yaşama ulaşma yolunda başarısızlığa uğrayınca Ahmet Cemil, kendisine ve idealine giden yoldaki her şeye karşı bir değersizleştirme tavrı sergiler. Yukarıda alıntıda belirtilen nefret duygusu da bu değersizleştirmenin bir parçasıdır. Kendisine yönelik öfke ve başarısızlık duygusundan ise, annesine sığınarak kurtulma

eğilimdedir. Anneye sığınma, çocukluğa geri dönmeyi ve korunma istemini göstermesinin yanı sıra yeni bir yaşama başlamayı, tüm yaşananlardan bir çeşit arınmayı da temsil eder.

Ahmet Cemil'in bu çalışmanın başından bu yana "normal narsisizm" gibi yorumlanmaya çalışılan kişilik özellikleri, "umutlarının yıkıntılarında kaçmak" (389) isteğiyle annesine sığınmasından sonra, patolojik narsisizmin özelliklerine yaklaşır. Ahmet Cemil, "ayrıcalıklı, özel bir birey olma" yanılsamasını yitirmiştir. Kitap yazmaya ve ünlü olmaya aktardığı libidosunu geri çekmeyi uzun süre başaramamıştır. Geri çektiği anda ise libidosu kendi egosuna yönelmiştir; narsisizmin neden olduğu tüm yanılsamalarının çökmesinin karakter üzerindeki etkileri romanda verilmektedir. Sıradanlığa dönme arzusu Ahmet Cemil'i sarmıştır ve tamamen güçlü kendilik imgesi bütünüyle yok olmuştur.

Romanın sonunda, Halit Ziya romanının karakteristiği olarak adlandırılabilir olan trajedi, bu psikolojik temel üzerinde yapılandırılmıştır. Ahmet Cemil, hayal kırıklığının büyüklüğü ile orantılı ölçüde uzak bir yere gitmeyi tercih etmiştir. Kendisinin bir ölü gibi yaşayacağını düşünürken annesine sığınma ile yaşama tutunmayı denemektedir:

— Anne, müsaade eder misin? Senin dizine yatayım... Haniya, bir vakitler beni dizine yatırır da saçlarımı okşardın? İşte yine öyle yatayım, beni yine öyle, güya sekiz on yaşında bir çocuk gibi okşa... Ah! Bilsen, anneciğim, bugün okşanmak, sevilme için ne kadar ihtiyacım var! Hususiyle çocuk olmak, o mesut zamana biraz avdet etmeye [dönmeye] nasıl muhtacım!.. (392)

Tüm bu çocukluğa dönme, anneye sığınma ve her şeye yeniden başlama

isteklerine rağmen Ahmet Cemil artık bunların mümkün olmadığını bilincindedir. Başlangıçtaki normal narsisizm artık patolojik narsisizm belirtileri göstermeye başlamıştır. Ancak romana dayanarak patolojik narsisizmin Ahmet Cemil örneğinde mutlak son olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konuya biraz daha açıklık getirmek için kuramsal olarak, bu iki narsisizm tipi arasındaki farkın belirtilmesi yerinde olacaktır:

Kernberg, yalnızca narsisist kişilik bozuklukları olan bireylerde diğerleri ile olan ilişkinin terk edildiğini düşünür. Burada, ilişki artık nesne ve “kendi” arasında değildir, ancak, ilkel, patolojik, büyük görülen “kendi” ile aynı büyük görülen “kendi”nin daha sonradan idealize edilen nesnelere üzerinde geçici olarak içselleştirilmesi arasındadır. İlişki artık ne “kendi” ve nesne arasında ne de nesne ve “kendi” arasındadır; fakat “kendi” ve “kendi” arasındadır. Burada “kendi”nin “kendi”ne ilişkisi olarak tanımlanan toplam narsisist ilişki nesne ilişkisinin yerini alır. Kernberg’e göre, patolojik narsisizmin en şiddetli şeklini bu durum oluşturur.

(Sacksteder 46)

Romanın olay örgüsü ilerledikçe Ahmet Cemil’in patolojik narsisizme doğru yol aldığı görülmektedir. İdealize edilen nesnelere içselleştirilme sürecinde yaşanan sorunlar, Ahmet Cemil’de narsisizmin sağlıklı bir öz farkındalık sınırını aştığını gösterir. Ahmet Cemil’in kişilik özellikleri sonucunda, yaşamı, elmas yağmuru düşünün sonuna doğru hızla ilerlemektedir. Bu çalışma boyunca irdelenmeye çalışılan gidiş, aynı zamanda elmas yağmurlarının yavaş yavaş siyah inci yağmurlarına dönüşümüdür. Romanın sonu beklenmeyen bir son değildir. Her şey psikanalitik açıdan birbiri ile neden-sonuç ilişkisi içindedir. Başlangıçta narsisist yatırım ve nesne yatırımı aynı anda

yapılır ve birbiri ile etkileşim içindedir. Nesne ilişkilerinin gelişim şekline bağlı olarak, bu romandaki Ahmet Cemil karakterinde olduğu gibi, narsisist kişilik gelişimi ortaya çıkabilir. Bu beklenmeyen bir trajedi değildir; tam tersine, böyle bir olay örgüsü içinde büyük bir trajedinin yaşanmaması beklenmeyen bir durum olurdu. Sonuç olarak, nesne ilişkilerinin sağlıklı şekilde yapılandığı tüm karakterlerin elmas yağmurları bir süre sonra siyah inci yağmurlarına dönüşecektir. Hem bu romanındaki hem de diğer romanlarındaki karakterler incelendiğinde Halit Ziya'nın bir siyah inci yağmuru yazarı olduğunu söylemek, çok da hatalı bir yargı olmasa gerek.

BÖLÜM III

AŞK-I MEMNU: YİTİK CENNETLER

Aşk-ı Memnu, Halit Ziya Uşaklıgil'in yapıtları arasında eleştirmenlerin en çok dikkatini çekmiş olan romandır. Tarihsel açıdan ilk Türk romanı olmamasına rağmen, pek çok kişi *Aşk-ı Memnu*'yu ilk "gerçek" Türk romanı olarak nitelendirmiştir. Fethi Naci'nin "Aşk-ı Memnu" başlıklı yazısında yer alan "*Aşk-ı Memnu* yaşamasını sürdüren ilk Türk romanı. Tarih açısından değil, edebiyat açısından ilk Türk romanı" (28) şeklindeki sözleri kuşkusuz birçok eleştirmenin görüşünü de yansıtmaktadır. Öte yandan, romanın neyi anlattığı ve "kimin romanı" olduğu konusunda çeşitli yorum ayrılıkları doğmuştur. *Aşk-ı Memnu*'nun tek bir karakterin öyküsü olduğunu ileri sürmek, üzerinde odaklanılan karakter için haklı saptamaları ortaya koyarken tüm karakterler dikkate alındığında eksik kalacaktır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu*" başlıklı yazısında "Pek az roman *Aşk-ı Memnu* kadar satranç oyununa benzer" (280) sözleriyle ortaya koyduğu saptama, yorum ayrılıklarına da açıklık getirir. Satranca benzeyen bu romanda çeşitli eleştirmenler, farklı hamlelerle sonuca ulaşıldığını düşünmüşlerdir. Bu benzetmeye dikkatle bakıldığında, satranç oyununda tüm taşların sonuçta etkin rolü olmasından dolayı romandaki tüm karakterlerin romanın kurgusunda son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Roman, Firdevs Hanım ile Bihter ve Peyker adlı kızlarının sandal gezintisinin anlatılmasıyla başlar. Adnan Bey'i gören anne ve kızları arasında Adnan Bey hakkında

bir konuşma geçmektedir. Anne ve kızları arasındaki ilişkide bazı sorunlar olduğu, bu konuşmayla anlaşılır. Sonraki bölümlerde Firdevs Hanım ve kızlarının yaşamı ile Adnan Bey'in köşkündeki yaşamın anlatılması, Bihter ile Adnan Bey evliliğinin anlaşılmasını kolaylaştırır. Bihter, genç kızlık hayallerinin gerçekleşmesi umuduyla, yaşlı ancak zengin olan Adnan Bey'le evlenir. İsteddiği her şeye sahip olacağını düşünerek geldiği köşkte kendini bir "yabancı" olarak hissetmesi, evliliğinde istediği doyumu elde edememesi, Bihter'i Behlül'le yasak bir aşk ilişkisine yöneltir. Bihter, iç çatışmalarına Behlül'ün kendisine ihanet etmesi eklenince özkıyımına karar verir ve diğer insanların gözünde "ahlâkî açıdan düşmüş" bir kadın konumuna düşmeden yaşamı sona erer.

Aşk-ı Memnu, kurgusu dikkate alındığında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın benzetmesini kullanırsak, tüm taşların etkin olduğu bir satranç oyununu çağrıştırmaktadır. Böyle ustalıklarla kurgulanmış bir roman için bugüne dek yapılan çalışmalarda neler söylenmiştir? Yasak aşkın ahlâkî açıdan sorgulaması, yaş farkı fazla olan evliliklerde olabilecek problemler, hazır yiycilerin yaşamları ve Batılılaşma ile birlikte gelen sorunlar, eleştirilerde en çok ele alınmış noktalardır. Belirtilenlerin tümüne dayanan eleştiriler mümkündür; her biri çeşitli açılardan haklı çıkarılabilir. Ancak, tek bir açıdan yapılan eleştiriler, romanın bütününe yönelecek kadar kapsamlı olmayacaktır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde, tek karakter yerine tüm karakterler üzerinde, tek bir olay yerine roman kurgusu açısından önemli tüm olaylar üzerinde bir inceleme yapılması hedeflenmektedir.

Bihter, *Aşk-ı Memnu* üzerine yapılan pek çok çalışmada en fazla üzerinde durulan karakterdir. Alison Sinclair, *The Deceived Husband* (Aldatılan Koca) adlı kitabında, eşine ihanet sonucu okurların tüm ilgisini üzerinde toplayan ve Bihter'in

durumunda olduğu gibi sonraki edebiyat eleştirilerinin merkezinde yer alan karakterlerin trajik yaşamları için şu noktaya dikkat çeker:

Edebiyat okumaları ve edebiyat yapıtlarının kendileri, başarılı—bu terimin aynı zamanda “başarılı başarısızlık” fikrini de kapsayabileceğini savunabilirim—yani trajik başarısızlığı bizim ilgimizi çekecek şekilde anlatılan karakter üzerinde yoğunlaşma eğilimine sahiptir. (25)

Bu saptama göz önünde bulundurulduğunda, *Aşk-ı Memnu* okumalarının neden şimdiye dek Bihter üzerinde yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Ancak, Bihter’in trajedisinin son derece açık olması, diğer karakterlerin trajedilerini göz ardı etmeyi haklı çıkarmaz. Ayrıca romandaki tüm kurgusal kişilerin Bihter’in “başarılı başarısızlığında” önemli paya sahip olduğu düşünüldüğü zaman romanı tüm karakterlerin öyküleri ve bu öykülerin kesişim düzlemlerinde inceleme gerekliliği doğar. Bu nedenle, bu çalışmada Bihter’in yanı sıra tüm diğer karakterler, aşk ve ihanet temasının yanı sıra kıskançlık, yaşlanma korkusu, suçluluk gibi temalar açısından incelenecektir. Kuşkusuz böyle kapsamlı bir romanın incelemesinde her zaman farklı okumalar mümkündür; burada ise romana psikanalitik açıdan yaklaşılarak psikolojik dinamikler hakkında daha geniş bir kavrayış elde edilmesi hedeflenmektedir.

Roman, Bihter’in yaşadığı ana süreç üzerinde yoğunlaşsa da ikinci bir süreçten söz etmek de mümkündür: babasının Bihter’le evlenmesiyle birlikte başta babası olmak üzere tüm sevdiklerini kaybeden Nihal’in yaşadıkları. Diğer karakterlerle ilgili her türlü bilgi, bu iki sürecin psikodinamiklerini anlamak açısından önem taşır. Bu nedenle, Adnan Bey-Bihter evliliği ve Bihter-Behlül ilişkisinden önce iki ilişki sürecinin incelenmesi gereklidir: “Melih Bey takımı”ndan olan Firdevs Hanım ve kızlarının ilişkileri ve eşinin ölümünden sonra Adnan Bey’in çocukları Nihal ve Bülend’le

ilişkileri. Böyle bir yaklaşım, mutluluk için ideal görünen bu evliliğin iki tarafa da mutluluk vermemesinin neden-sonuç ilişkileri açısından son derece doğal bir durum olduğunu ortaya koyar.

Firdevs Hanım ile kızlarının ilişkisine bakıldığında Bihter ya da Peyker'den çok anneleri dikkati çeker. 45 yaşında, ancak Selim İleri'nin deyişi ile “ölümsüz dişiliğe tutkun” (“*Aşk-ı Memnu* yada *Uzun Bir Kışın Siyah Günleri*”, 184) bu kadına kızlarının sürekli ilerleyen yaşını anımsatması anne ve kızlarının ilişkisinde birtakım sorunlar olduğunu ortaya koyar: “Peyker'in manalı bir kelimesi, Bihter'in insafsız bir tebessümü güya bu iki genç vücudun gençlik muzafferiyetini hâlâ genç kalmak isteyen bu validenin harap ve fersude [yıpranmış] kırkbeş senesine çarpardı” (20). Kızlarının doğumunun daha ilk anda Firdevs Hanım için mutluluk nedeni olmak yerine “iki mühim musibet darbesi hükmünde [iki önemli felâket değerinde]” (26) oluşu ve tüm davranışlarına bu duygunun yansımaları, anne ve kızları arasında sevgiye dayalı bir ilişki kurulmasının olanaksız olduğunu düşündürür. Firdevs Hanım başta gençliği olmak üzere, ilgiyi, parayı ve Adnan Bey'i elinden alan kızlarına karşı annelik duyguları değil, düşmanlık beslemektedir. Evliliğinde istediklerinin hiçbirini elde edemediğini düşünen Firdevs Hanım'ın çocuklarını adeta sahiplenmeyerek, gün geçtikçe gençliğe ve dişiliğe daha fazla tutunması, belirgin kişilik özellikleridir.

İstanbul'un seyranları [gezinmeleri] takviminde ismi silinemeyen, hâlâ silinemeyecek görünen, hayatından her sene geçtikçe gençliğe daha ziyade asılan bu kadın, beyazlığını saklamak için sarıya boyadığı saçlarıyla, taravetinin [tazeliliğinin] izmihlalini [yok oluşunu] örtmek için düzgünlere sıvıdığı simasıyla [yüzüyle] kendisini o kadar aldatmış, henüz tazeliği vehminin içine öyle bir fikir dalaletiyle [düşünce saplantısıyla]

nefsini tevdi etmiş [kendini bırakmış] idi ki, Peyker’le Bihter’in yaşlarını – birinin yirmi beş, ötekinin yirmi iki senesini– unutarak onları bütün bu tebessümlerden, bu takiplerden hisse alamayacak kadar çocuk zannedirdi. (19)

Yaşamın kendisine istediklerini vermediğini düşünen Firdevs Hanım, kızları da dahil olmak üzere her şeyden bunun intikamını almak ister gibi görünür. Ancak, erkeklere karşı tüm çekiciliğini sergilemek için farklı bir tutum takınır. Erkeklerin onun yaşamında tek çıkış olması, bu tutumun altındaki nedeni açıklar: Zengin bir erkekle evlenirse hem maddi hırslarını hem de dişiliğini tatmin edebilecektir. Böyle bir evlilik, aynı zamanda, ilk evliliğinde kaybettiğini düşündüğü zamanı telafi etme duygusu da verecektir. Ancak görünürde tüm sorunları çözüme gücüne sahip bu evliliğin bir türlü gerçekleşmemesi Firdevs Hanım’ın tatminsizliğini artırır. Kızlarına yönelik düşmanca tavrı da aslında tatminsizliğinin şiddetinden doğar. Kendisinin yaşamı boyunca değerlendiremediği ya da karşısına çıkmayan fırsatların şimdi Peyker ve Bihter’e sunulma olasılığı onun kızlarına olan düşmanlığını ve yaşam hırsını artırır. Kızlarının sahip olabileceği güzel şeylere engel olmaya çalışarak kendisinin elde edemediklerinin intikamını alır. Firdevs Hanım’ın kızlarının yaşlarını unutması ise onun kendi gerçekliği ile yüzleşmek istemediğini gösterir. Kızlarının artık birer yetişkin olması, kendisinin yaşlanmakta olduğu anlamına geldiği için “gençliğine tutkun” olan Firdevs Hanım’ın yaşları unutması, aynı zamanda zamanın geçtiğini yadsımasıdır.

Firdevs Hanım’ın yaşamdaki duruşuna bakıldığında onu hasetli itkilerin yönlendirdiğini söylemek hatalı olmaz. Bu noktada, Melanie Klein’in haset hakkındaki tanımlamasını anımsamak gerekiyor: “Haset, arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duygudur; hasetli itki, o

istenen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirletmeye yönelir (23). Bu tanım, Firdevs Hanım'ın hem kızlarına zarar verme eğilimini, hem de adeta "yaşamın özünü kurutmaya" yönelik tavrını açıklar. Yaşamın kendisine vermediklerini şimdi Adnan Bey'le evlenme şansı şeklinde Bihter'e vermesi, onun hasetli itkilerini harekete geçirmiştir. Behlül'ün Firdevs Hanım'a ilişkin gözlemi hasedinin şiddetini açığa çıkarması bakımından önemlidir: "Bu kadının anneliğinde öyle bir yırtıcılık vardı ki Behlül'ü korkutuyordu. Bu bir ana değil, kızlarının saadetini düşman bir rakip idi" (399). Firdevs Hanım'ın kızlarının mutluluğuna düşmanlığı, onları kendisinden yıllarını çalan rakipler olarak da görmesiyle ilişkilidir. Peyker'in evliliği, onun çocuk sahibi olarak annesini "büyükanne" olma korkusu ile yüz yüze bırakması ve ardından Bihter'in evliliği, Firdevs Hanım'a, sürekli geçen, onun bakış açısından kaybolan yılları anımsatır. Kızları ona geçen yılların ve istediklerini elde edememesinin anıtı gibi görünür. Yaşam insafsız bir süreçtir: "İşte seneler insaftan mahrum bir seri cereyan ile [akışla] hep geçiyor ve Firdevs Hanım'ın hülya dolu gözlerine karşı altın iltimaı [pırılıtsı] ile parlayan o kesenin şaşaaşı [görkemi] hep taliin [kaderin] kıskanç elinde sönüyordu" (28). Firdevs Hanım'ın bakış açısından yaşam insanın tüm istediklerine sahiptir: bol eğlence, iyi bir evlilik ve zenginlik. Bu anlamda, yaşam, Firdevs Hanım için kızları gibi rakip değil, onun tüm istediklerine sahip ancak bunları ondan esirgeyen bir süreçtir. Tüm istenenlere sahip olması ve Firdevs Hanım tarafından sonsuz mutluluk kaynağı olarak görülmesi nedeniyle yaşamı, sınırsız süt ve sevgi kaynağı olan anne memesine benzetmek hatalı olmayacaktır. Haset duygusunun kökeninde sınırsız süt ve sevgi verme yetisi olan anne memesinin bunları kendi doyumunu için alıkoyduğu inancı vardır (Klein 25). İlksel nesne olan anne memesinin çocuğu süttten yoksun bıraktığı yanılısaması, Firdevs Hanım'ın yaşamında, onun tüm istediklerini kendisinden esirgediğini düşündüğü yaşam için

geçerli hâle gelmiştir. Sürekli rekabete dayalı olan kişiler arası ilişkilerinde bu sanı önemli rol oynar. Ölümü ve geçen yıllarını sürekli yadsınması, bilinç dışında, yaşama karşı elde edilemeyen başarıyı ölüme karşı elde etme arzusundan kaynaklanıyor olabilir. Geçen yılları reddederek bir anlamda zamanı durdurmakta ve ölümü kendisinden uzak tutmaktadır. Kendisi için asıl acının Adnan Bey'in köşkünde yalnız kaldığında başlaması, bir anlamda bu yanılsamanın sarsıntıya uğradığını gösterir:

Burada kendisini o büyük sofanın bir köşesinde köhne, metruk
[kullanılmayan] bir kırık sandalye kabilinden yapıyalnız bırakılmış
görünce derhal hissetmiş idi ki bu yeni hayatta elim can sıkıntılarından
mürekkep [oluşan] uzun saatlerle mütemadi [sürekli] bir azap saklıyor.
(397)

Kuşkusuz bu yeni hayat, Firdevs Hanım'ın hiçbir şekilde değiştiremeyeceği bir gerçekle yüzleşmesini zorunlu kılar: yaşlanmaktadır, yalnızdır ve bunlar artık kendisinin tek gerçeğidir. Firdevs Hanım'ın bu yeni süreçteki tavrı romanda verilmemiştir; ancak, hiç kuşkusuz, verilen bilgilerden romanın Firdevs Hanım düzleminde bir trajik sonu vardır. Neden-sonuç ilişkileri açısından, romanın baş karakteri Bihter'in, otuz yılını mesire yerlerinde eğlencelerde geçiren annesinin yaşamdan istediği hiçbir şeye ulaşmadan giderek yaşamının sonuna yaklaştığı ve etrafına sevgisizlik saçtığı süreçte, kendi kurtuluşunu Adnan Bey'le evlenmekte bulması son derece doğaldır. Bihter, yalnızca kendi trajik yazgısının bedelini değil, annesinin trajedisinin kendi üstüne düşen gölgesinin bedelini de ödemiştir.

Bihter'in evliliği, annesi ve kardeşi ile olan rekabetinde öne çıkmaktan çok annesinin yazgısından kurtulma amacına yöneliktir. Bihter annesinin otuz yıl süren eğlence hayatını kendi talihine engel olarak görmektedir. Bu engellenmişlikten dolayı

hissettiği dūřmanlık, kocasız kalma korkusunun geçmesiyle duyduğu rahatlık, Bihter'in Adnan Bey'in evlilik teklifini büyük bir kararlılıkla kabul etmesine neden olur:

[F]akat annesinin hayat tarzı bütün ailenin şöhreti o emelleri kapayan birer set şeklinde yükseliyordu. Böyle kendisini emellerinin husul [gerçekleşmesi] imknını mit edebilmekten menettikleri için ailesine kalbinde derin bir husumet vardı. Oh! şimdi onlardan ne güzel bir intikam vesilesi bulmuş olacaktı!..

Artık tamamıyla karar vermiş idi. Bu kararından döndürebilecek hiçbir kuvvete mağlup olmayacaktı. (47)

Bihter'in Adnan Bey'le evliliğinin anlamı sağlayacağı zenginlikle sınırlı değildir; bu evlilik, aynı zamanda Firdevs Hanım'ın hırsından, hasedinden ve toplum tarafından onaylanmayan yaşam tarzından kurtuluştur. Bihter, elli yaşındaki Adnan Bey'i kocalığa, çocukları Nihal ve Bülend'i evlatlığa kabul ederken bir anlamda onurlu bir yaşam tarzı ile "evlenmektedir". Ancak, Bihter'in böyle bir kararlılıkla ve ümitle gittiği köşkte her şey arzuladığı gibi olmayacaktır. Adnan Bey ve çocukları arasındaki ilişki, özellikle Adnan Bey ve kızı arasındaki ilişki, Bihter'in kendisini her zaman bir yabancı olarak görmesine neden olur.

Burada Nihal önemli bir kişilik olarak ortaya çıkar. Nihal'i belirleyen özelliğin Adnan Bey'e bağlılığı ve aşkı olduğunu söylemek hatalı olmaz. Freud'un Oedipus kompleksini kuramsallaştırmamasından itibaren erkek çocukların anneye, kız çocuklarının babaya olan düşkünlükleri, hatt aşkları, bilinmektedir. Bu kurama göre, Oedipus evresinde, karşı cinsten ebeveyne olan aşktan dolayı rakip olarak görülen aynı cinsten ebeveyne kin ve rekabet duyguları oluşur. Ancak, erkek çocuğun penisini, kız çocuğun da annesinin sevgisini yitirmekten duyduğu korku Oedipus kompleksinin sona ermesini

sağlar. Nihal'in durumuna bakıldığında ise annenin ölümü önemli bir etken olarak ortaya çıkar. Bu ölüm, Nihal'in babasına duyduğu aşktan ve sahiplenmeden vazgeçmesini sağlayacak annenin olmaması anlamına gelir. Bu duruma Nihal'in sevgideki sağlıksız tavrı eklenince Adnan Bey'in evliliği onun için tam bir travma olmuştur. Bihter, Nihal'in yaşamında şimdiye dek olmayan rakip konumunu alır, çünkü Adnan Bey artık ona âşıktır.

Nihal'in sevgi anlayışı son derece sorunludur. Nihal sevdiklerini sahiplenmekte ve hiç kimseye paylaşmamaktadır. Adnan Bey'in ve köşkte bulunan diğer kişilerin bu sağlıksız anlayışı düzeltmeye çalışmak yerine desteklemesi, bu durumu Nihal'in kişiliğinin en belirgin özelliği hâline getirmiştir.

Onun babasına bir iptilası [düşkünlüğü], bir meftuniyeti [tutkunluğu] vardı ki hiçbir zaman tatmin edilmiş olmazdı. Daima sevilme, her vakitten ziyade, saniyeden saniyeye teşeddüt edecek [kuvvetlenecek] bir muhabbetle sevilme için ruhunda asla teskin edilemeyen [sakinleştirilemeyen] bir ihtiyaç vardı. (101)

Burada belirtilen sahiplenme ve paylaşımı kabul etmemenin yanı sıra sevgide tatminsizlik de bir özellik olarak ortaya çıkar. Nihal, sevdiği kişileri denetim altında tutarak onları sevgi nesnelere konumuna getirir. Eşitlik temeline dayandığı düşünülen kardeş sevgisi bile romanda Nihal'in Bülend'le ilgili her konuda söz hakkına sahip olmasına ve onun yaşamını kontrol etmesine dönüşmüştür. Bülend'i diğer insanlarla paylaşmaya tahammülü olmaması, beraberinde kıskançlığı da getirir: “Onun kıskançlığında başka bir şey vardı: Herkesi Bülend'den değil Bülend'i herkesten esirgiyor, başkalarıyla onun arasına kendi kalbini koyarak ona herkesten ziyade yakın olmak istiyor zannolunurdu” (94).

Nihal'in bu tavrının köşk içinde babası ve çevresindeki diğer kişiler tarafından değiştirilmeye çalışılmaması, onun bencillik ve kıskançlık gibi duygularının güçlenmesine ve kişiliğinin temel özellikleri olmasına neden olur. Onun sevgisi, paylaşımından çok bağımlılık olduğu için sevgi nesnesini yitirme korkusu karşısında derin kıskançlık hisseder ve bencilliği yoğun şekilde ortaya çıkar. Bülend'in ondan gizli olarak annesinin odasına götürülmesi ya da Adnan Bey'in onun yanında Bülend'le ilgilenmemeye dikkat etmesi gibi davranışlar Nihal'in tavrını pekiştirmiştir. Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak* adlı kitabında insanın yalnızca sevgi nesnelere ibaret olması durumunda onları yitirdiği zaman kendisini de yitireceğini, kim olduğunu bilemeyeceğini belirtir (159). Adnan Bey'in Bihter'le evliliği Nihal için tüm sevgi nesnelere yitirmek anlamına gelmiştir. Yaşadığı hiçbir sorunu babasına aktarmaz, çünkü Bihter'in köşke gelişi ile kendisini kayıp, hiçbir şeye hakim olmayan bir kişi olarak hisseder. Böyle bir ortamda kendisini feda etmekten kaçınmaz. İlk bakışta mazoşizm izlenimi veren bu tutum, bencilce bir özellik de taşır. Nihal, babası Adnan Bey'e bu şekilde acı vereceğini, ondan bu şekilde intikam alacağını düşünür.

Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları'nda Freud sevgi nesnesinin yitirilmesi durumunda öznenin kaybettiği nesne ile özdeşleşerek onu kendi egosuna yerleştirdiğini ve böylece kendisini dengelediğini belirtir (85). Ancak Nihal hemen hiçbir zaman Oedipus karmaşasına bağlı dürtülerini bastırmak zorunda kalmadığı için böyle bir dengelemeden yararlanamaz. Erken çocukluk döneminde annesini kaybetmesi nedeniyle, anne konumunu da babanın doldurması Adnan Bey'in Nihal'in yaşamındaki önemini daha da arttırmıştır. Bihter'in köşke gelişi, Bihter'in kişiliğinden bağımsız olarak, Nihal için yeni bir trajedinin başlangıcı olmuştur, çünkü babasını da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Roman dikkatli okunduğunda Halit Ziya'nın Bihter'i bazı eleştirmenlerin belirttiği gibi "düşkün ve ahlâkî açıdan zayıf" bir kadın olarak resmetmediği görülür. Adnan Bey'in köşkünün sahibi olma düşüncesi Bihter için yalnızca serveti değil, annesinin hiçbir zaman sahip olamayacağı erdemli bir yaşamı da içine alır. Annesine benzediğinin farkında olan Bihter, babasına benzeme kararlılığı ve annesinden tamamen kopma arzusu ile, iyi bir eş ve anne adayı olarak köşke gelir. Ancak Nihal'in belirtilen özellikleri ve köşteki hakimiyeti—Adnan Bey üzerinde Nihal'in hakimiyeti sarsılsa da köşkün çalışanları üzerinde sürmektedir—bu evliliğin Bihter'in düşlediği cennet bahçesine kavuşamayacağı habercisidir. Diğer taraftan, Firdevs Hanım'ın Bihter'e yönelik düşmanca tutumunun devam etmesi de zor günleri kaçınılmaz kılar. Belki de Bihter üzerinde annesinin davranışlarından çok hiçbir zaman onun kızı olduğunu unutturamayacak olmasının baskısı olmuştur. Behlül ile yaşadığı aşktan sonra söylediği şu sözler yenilgisinin ilânı olarak okunabilir:

Demek onun kanında, kanının zerrelerinde bir şey vardı ki onu böyle sürüklemiş, sebepsiz, özürsüz Firdevs Hanım'ın kızı yapmış idi. Bütün bu günahın, bu levsin mesuliyetini [kirin sorumluluğunu] annesine atfediyordu [yükliyordu]. Bu kadına bir düşman idi, ondan nefret ediyordu, kendisini bu kadının kızı yapan kadere küsüyordu. (256)

Romanın en önemli olaylarından biri hiç kuşkusuz Adnan Bey'le Bihter'in evliliğidir. Ancak Adnan Bey karakterini yeterince tanıyabilmemiz için yeterli ipucu romanda yer almaz. Yalnızca son derece sakin bir hayatı olan Adnan Bey'in yaşamındaki en büyük olay evliliği olmuş, ancak eşinin hastalığı nedeniyle bu yıllar fedakârlıkla geçmiştir. Eşinin ölümünden sonra da çocuklarını düşünen bir baba olan Adnan Bey, ilerleyen yaşıyla giderek daha fazla artan yalnızlık kaygısı nedeniyle

Bihter’le evlenmeyi ve onun gençliğine sahip olarak kaygılarından kurtulma yolunu seçer:

O zaman bu boşluğun yanında yalnız, ara sıra yalnızlığına tesliyet
[avutma] bahşetmek için uğrayan çocuklarının birkaç tebessüm
sadakasıyla metruk [terkedilmiş] kalp ısınamayarak, o yalnızlığın bütün
kar parçaları hayatının semereden [verimden] mahrum kalmış
fedakârlıklarını kalın bir kefenle örterek, evet, yapayalnız kalacaktı. (62)

Hem Bihter’in hem de Adnan Bey’in daha önceki yaşamlarında kendilerini mutsuz eden olaylardan kurtulma aracı olarak gördükleri evliliklerinde mutluluk yanılması ancak bir yıl sürer. Bihter, köşkün tek hakimi olmak hayaliyle geldiği köşkün ruhunun kendisinden kaçtığını hissetmektedir. Yalnızlığının giderek artması ve sevme isteğinin, tutkularının doyuma ulaşmaması, sonunda, Bihter’i gerçeği itiraf etmeye zorlar. “Artık itiraf etmeliydi: İşte bir seneden beri bu hakikati görmemek için lüzum görülen mücahedeler [savaşmalar] onu daha ziyade yormuş, daha ziyade ezmiş idi; evet, itiraf etmeliydi, hep böyle olacaktı” (205).

Bu noktadan sonra Bihter’in iç çatışmaları yoğunlaşır. Ancak, bu iç sorgulama sürecinin niteliği de Bihter’in yaşamında Melih Bey Takımı’ndan olmanın ve Firdevs Hanım’ın kızı olmaktan duyduğu sıkıntının ne denli önemli olduğunu gösterir. Bihter, yasak bir aşk ilişkisini, toplumsal ahlâktan olan çekincelerinden dolayı değil, Firdevs Hanım’a benzememek için istemez. Tüm bu süreçte Adnan Bey’in tamamen etkisiz kalışı, Nihal’in bir çocuktan çok bir rakip konumuna gelişi Bihter’i yasak aşk ilişkisine bir adım daha yaklaştırır. Romanın bu aşamasında Behlül’ün önem kazanması, Tanpınar’ın deyişiyle satranca benzer kurguda Halit Ziya’nın önemli bir hamlesidir. Behlül’ün ahlâkî kimliğinin “sorgulanabilir” nitelikte sunulması da yine satranç terimleri

ile ifade edilecek olursa stratejiyi tamamlamaktadır.

Behlül'le ilgili olarak anlatılanlar, okurun onun hakkında yeterli bilgi elde etmesini sağlar. Galatasaray'da yatılı olarak okuyan Behlül, Adnan Bey'in yalısına haftada bir gitmektedir. Ancak romanda onun köşk halkı ile ilişkilerinden çok yaşam felsefesine yer verilmiştir. Bu çalışmada kullanılan inceleme yöntemi açısından Behlül'ün yaşam felsefesi son derece önemlidir. Behlül'ün kişiliğine de büyük oranda yansıyan dünya görüşü, Bihter'le olan ilişkisinin dinamiklerinde de belirleyicidir. Behlül'le ilgili en uygun saptama, onun yaşamı uzun bir eğlence olarak görmesidir. Ancak, ilişkilerine bakıldığında bu hedonist bakış açısına narsisist kişilik özellikleri de eklenir. Behlül, çok fazla kişi tanıyan, çok sayıda toplumsal gruba girip çıkan ancak derin insan ilişkileri kuramayan biridir. Herkes tarafından taklit edilmeye duyduğu merak, romanda özellikle vurgulanmıştır. Köşkte kalmasına rağmen Nihal dışındaki kişilerle olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Ancak, ahlâk anlayışından uzun uzun söz edilmesi, dış dünyaya kapalı köşk yaşamında tek seçenek olarak sunulması ile ilgilidir. Behlül, Bihter'in sevgi ve cinsel gereksinimlerini giderecek tek kişidir. Her koşulda kendisini haklı çıkaran Behlül'ün kadınlar hakkındaki görüşleri, narsisist eğilimleri olduğuna ilişkin düşünceyi güçlendirir:

Bence işte aşkın felsefesi bundan ibarettir: Bu demetlerden mümkün
mertebe çok bağlayabilmek... (160)

[. . . .]

Bu demetler o kadar çoğalacak, o kadar çoğalacak ki nihayet odamın
hücrelerinde boş yer kalmayacak. (161)

Narsisist kişilerin diğer kişilerle eşduyum kuramaması nedeniyle, bu kişilerin âşık olması, narsisist kişilik bozukluğunda bir iyileşme belirtisi olarak değerlendirilir.

Saffet Murat Tura'nın Arnold Cooper'a dayanarak narsisizmin temel özelliklerinin mitte bulunduğunu vurgulaması son derece yerindedir, çünkü buradan, aşkın bu kişiler için, neredeyse olanaksız hâle gelme nedeni anlaşılabilir:

Arnold Cooper da Nunberg'e katılarak narsisizmin temel özelliklerinin bu mitin öğelerinde bulunduğunu söyleyecektir. Cooper'a göre bu özellikler kibir, ben merkezilik, büyüklenmecilik, duygudaşlık ya da eşduyum yoksunluğu, beden imgesinde belirsizlik, kendilik ve nesne sınırlarının zayıfça ayrılmış olması, sürekli nesne bağının yokluğu ve psikolojik tözün eksikliğidir. (Tura, *Günümüzde Psikoterapi* 223)

Behlül'ün "bu demetlerden mümkün mertebe çok bağlayabilmek" şeklinde ifade ettiği amacı, bu karakterde eşduyum yoksunluğunun ve sürekli nesne bağının yokluğunun kanıtıdır. Ancak bir sonraki alıntı, bu demetlerin çoğalarak odada boş yer bırakmaması, hem Behlül'ün varoluşsal arayışının ve kendilik imgesinin tamamlanmadığını, hem de doyumsuzluğunun olduğunu düşündürür. Bu doyumsuzlukta açgözlülük de vardır. Behlül aşkı aramaktan çok onu tüketmektedir. Açgözlülük, sürekli uyaran, ancak doyurulması olanaksız bir duygudur. Bu nedenle, açgözlülük, kişinin ihtiyacından ve nesnenin verebileceğinden fazlasını istemesine neden olur (Klein 23). Bu özelliklerin baskın olduğu bir kişide ahlâkî kaygıların ön planda olması beklenemez. Bu nedenle, Behlül, romanın teması açısından kilit bir figürdür.

Bu bağlamda, Bihter'in yeni bir aşka hazır olması, Behlül'ün bu ilişkinin başlaması için çok fazla çaba harcamasını gereksiz kılar. İlişki süresince Bihter'in iç sorgulamaları, çelişkileri devam ederken Behlül, Bihter'in Adnan Bey'le evliliğinin bir hata olduğunu düşünerek kendisini rahatlatır:

Bu izdivaç dünyanın en çılgın bir şeyi idi. Elbette böyle bir kadın böyle

bir kocaya sadık kalamazdı. Şu halde onun ne kabahati olabilirdi?
Kabahat asıl izdivacın idi. Hususıyla madem ki o bu hıyanetin vukuu
esbabını ihzar [ihnetin gerçekleşmesinin sebeplerini hazırlamak] için bir
şey yapmamış idi. (252)

Yaşamı uzun bir eğlence olarak gören Behlül için bu ilişki “yeni bir demet”tir.
Oysa Bihter, bu ilişki ile Firdevs Hanım’ın kızı olduğu yenilgisini kabullenmektedir.
Yine de bir savunma mekanizması olarak bu ilişkide büyük bir aşk yaşanırsa “etinin
çağrısını dinleme” günahından arınacağına inanır. Böyle bir inançla bu ilişkiye girmesi
Bihter için Behlül’ü “her şey” konumuna getirir. İlişkide paylaşım değil, sahip olma
istemi ön plandadır. Adnan Bey’le olan evliliğinde elde edemediği sevgi ve cinselliği
Behlül’de bulan Bihter, hem Adnan Bey’e hem de Behlül’e sahip olmaya çalışır.
Kendisine genç kızlık hayallerini veren evliliğinin kadınlığını aç bırakması, yasak aşkı
haklı çıkarma çabasında Bihter’e yardımcı olur; ancak, Bihter, mutsuzluğunu yenerken
Firdevs Hanım yaşantısının uçurumuna yuvarlanmıştı. Behlül ile ilişkisinde kendisini
“silinecek şekilde lekelenmiş” (225) hisseden Bihter, “lekeli, pis ve murdar” (225)
kabul ettiği Firdevs Hanım’la özdeşleştiğini düşünmektedir. Bihter için gerçek uçurum
Firdevs Hanım olmaktır:

Demek bu sabah Bihter, her sabahkinden başka bir Bihter’di. Artık
bedbaht [mutsuz], bedbahtlığına acınacak bir kadın değil, bir daha
silinecek bir leke ile televvüs etmiş [kirlenmiş], sefil, murdar [pis] bir
mahluk idi. Nihayet işte şimdi büsbütün Firdevs Hanım’ın kızı olmuş idi.
(255)

Romadaki en ilginç noktalardan biri, Bihter’in başlangıçta Behlül’e âşık
olmamasıdır. Ancak ihanetinden dolayı duyduğu suçluluktan aşk ile arınma fikri,

Bihter’i tutkulu ve kıskanç bir âşık yapar. Behlül’ü kaybederse kaderine tamamen yenik düşeceğine inanan Bihter, bu ilişkiye sevgisini değil benliğini koymuştur; bu nedenle, ilişkinin sona ermesi onun ölümü demektir. Bihter’in bu ilişkiye girme nedenleri ve Behlül’ün kişiliği dikkate alındığında böyle dinamikler üzerine kurulu bir ilişkinin yürümeyeceği son derece açıktır.

Bihter’le yaşadıkları, Behlül için, Halit Ziya’nın deyimiyle “emellerinin üstünde, hatta arzu edilmeye cesaret olunamamış” (247) bir deneyimdir. Ancak Behlül bu ilişkiye geçici bir macera olsun diye değil, yaşamındaki kısa aşk öykülerinin yerini alacak bir sevda romanı açılsın diye girmiştir. Bihter’in onu kaybetme kaygısından doğan tamamen teslimiyetçi, her isteğini onaylayan tavrı, kısa sürede ilişkinin heyecan ve çekiciliğini yitirmesine neden olmuştur. Tarafların birbirine sahip oldukları güvenini hissettikleri an aşkın büyüsunü kaybetmesi de ilişkinin sona ermesinde önemli bir paya sahiptir. Francesco Alberoni, *Âşık Olma ve Aşk* adlı yapıtında bu duruma şu şekilde değinmektedir:

Yüzyıllar boyu, âşık olma, eşlerin birbirini aldatmasına, zinaya neden olan bir olay olarak algılanmıştır. Ancak zina, genel bir kuralın sadece özel bir durumudur ve âşık olma olgusu, yalnızca birlikte olanı ayırdığı ve ayrı olması gerekeni birleştirdiği zaman var olabilir. (Alberoni 17)

Bihter ile Behlül’ün ilişkisini başlangıçta Behlül için ilginç yapan, Bihter’in “ayrı olması gereken” oluşudur. Bihter’in tamamen kendisinin olduğunu, ne isterse yapacağını hissettiği anda Behlül onu kocasını aldatan herhangi bir kadın konumuna iterek değersizleştirmiştir. Kuşkusuz burada Behlül’ün sürekli nesne ilişkileri kuramayan, eşduyumdan yoksun bir kişilik oluşu da etkilidir. Ancak Behlül’ün değersizleştirme şekli, onun bencilliğini bir kez daha ortaya çıkarır: “[N]ihayet Bihter’de izdivaç haclesinden

[gelin odasından] kaçarak başka birinin mahremiyet hücreğine giren bir kadın görmeye başlamıştı...” (345). Behlül’ün ilişkide her şeyi kolaylıkla elde edeceğine olan inancı onun heyecanını yavaş yavaş yok ederken Bihter, kaybetme korkusuyla, giderek kıskançlaşmaktadır. Önceleri bir şaka olarak köşkte yayılan Behlül ve Nihal’in evlenmeleri düşüncesi, Firdevs Hanım’ın çabaları ve hem Bihter’in hem de Behlül’ün hissettiği tehditkar tavrı nedeniyle ciddiye dönüşür. Firdevs Hanım tarafından yapılan, Bihter’den intikam alma planıyla Nihal’in bir anda dişi bir rakip durumuna getirilmesi Bihter’i uçuruma daha da yaklaştırır. Bihter’in Behlül’ün Nihal’le evliliğinin gerçekleşmesine engel olmak için her şeyi göze alması, kıskançlığının ve sahip olmaya dayalı sevgi anlayışının sonucudur.

Bihter, kıskançlığın kendisine verdiği öfkenin yanında kendisiyle birlikte Behlül’ü ve Nihal’i de mahvetmeyi düşünmenin acısını yaşamaktadır. Yoğun bir hayal kırıklığı içindedir; ancak bu durum, onun tatminsizliğinden değil, Behlül’ün tavrından kaynaklanır. Behlül’ün kolaylıkla Nihal’le evlilik fikrine kapılması, hattâ gerçek aşkı bulma ümidinin bir kez daha etkin duruma gelmesi, onun nesne ilişkilerinin ne derece sorunlu olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bihter’le ilişkisinden hemen sonra Behlül’ün kendisini yeni bir ilişkiye hazır hissetmesi, onun aşık olduğu kişiyi bir bütün olarak değerlendirme yetisinden yoksun olmasından kaynaklanır:

Narsisist hastalar tarafından önemli ötekilerin geçici idealleştirilmesi “salt cinsel bir ilgi”, kişinin bütünüyle idealleştirilmesine uzanmayan bir beden idealleştirmesi ötesinde bir şey üretmeye yetmez. (Kernberg, *Aşk İlişkileri* 105)

Behlül’ün Bihter’le olan ilişkisini bitiren en önemli nedenlerden biri olan bu özellik, onu sürekli sevda arayışına da yönelten bir öğedir. Firdevs Hanım’ın Behlül’ün

Nihal’le evlenmesini sağlayarak Bihter’i mutsuz etme ve ondan öç alma planının işleminde Nihal’in ruh durumu da yardımcı olmuştur. Bihter, Behlül’ü Nihal yüzünden kaybettiğini düşünerek kıskançlığa esir olurken Nihal de başta hasta babası olmak üzere tüm sevdiklerini Bihter yüzünden yitirdiğini düşünür ve Bihter’i kıskanır. Babasının kendisine olan ilgisizliği de kıskançlığına eklenen Nihal, bu evliliği kabul ederek kendisini feda etmeyi düşünmektedir. Bihter’in bu evlilik düşüncesinden rahatsız olduğunu fark etmesi, Nihal için ek bir motivasyon olmuştur. İkisi de kıskançlık içinde kıvranan Bihter ve Nihal arasında Behlül’ün konumu bir anda ikinci bir sorun oluşturur ve iki kadının rekabeti öne çıkar. Çalışmanın buraya dek olan bölümünden de anlaşılacağı gibi, Bihter, “ahlâkî açıdan zayıf, kötü bir üvey anne” değildir; romandaki tüm karakterlerin kişilik yapıları bu koşullar altında bu sona gidilmesini kaçınılmaz duruma getirmiştir. Bihter yalnızca cennet bahçesine girip orada kalmayı ümit etmiştir ancak Alberoni’nin de belirttiği gibi “oraya sadece bir gün kovulmak ve hayal kırıklığına uğramak üzere girilir” (104). Ancak, Bihter, bu hayal kırıklığının üstesinden gelemeyerek özkıyıma yönelmiştir. Bu yönelimde, Freud’un vurguladığı şu noktanın da önemi dikkate alınmalıdır:

Olasılıkla hiç kimse kendisini öldürmek için gereken zihinsel enerjiyi, öncelikle bunu yapmakla aynı zamanda özdeşleştirmiş olduğu bir nesneyi de öldürmüyorsa ve ikinci olarak önceden başkasına yöneltmiş bir ölüm isteğini kendisine doğru çevirmiyorsa bulamaz. (*Olgu Öyküleri* 337)

Bihter’in durumuna bakıldığında, onun kendisini öldürmesinin hem Firdevs Hanım’ın yaşantısına hem de Behlül’ün ihanetine son verme anlamına geldiği söylenebilir. Tabii ki bu düşünceler de Bihter’in özkıyıma yönelik süreçte gerekli enerjiyi bulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Bihter, özkıyımla, kendisini “Firdevs

Hanım'ın kızı Bihter" durumuna getiren her şeye karşı gelmiştir. Julia Kristeva'nın "On the Melancholic Imaginary" (Melankolik İmgelem Üstüne) başlıklı yazısında belirttiği özkıyımın yalnızca bir tür dolaylı savaş değil, aynı zamanda alttaki üzüntü ve elde edilmesi olanaksız aşkla bütünleşme olduğu gerçeği, kuşkusuz Bihter için de geçerlidir (Kristeva 107).

Adnan Bey'in Bihter'in Behlül'le olan yasak aşkını öğrenmesinden ve Bihter'in özkıyımı seçerek baba ve kızın yaşamlarının eskiye dönmesinden sonra, Adnan Bey ve Nihal arasında açılan mesafe kapanır ve Adnan Bey ve Nihal, birbirlerinin yaşamında en önemli kişiler konumuna gelir. Bu dönemde, yaşanan her şey yadsınarak "kötülükten uzak, mutluluk dolu bir yaşam" oluşturulmaya çalışılır. Nihal'in babası ile olan bağımlılık ilişkisi tüm olanlardan hiç etkilenmemiş gibidir. Yine yanılısamaya dayanan bir cennet kurulmaktadır; ancak, Nihal'in yalnız kalma korkusu devam etmektedir.

Şimdi bu baba kız yaşamak için birbirine merbut [bağlı], muhtaç idiler.

Bunu tekrar ederken zihninden bir şimşek süratiyle bir korku geçiyordu:

Ya ikisinden biri yalnız kalırsa? Sonra bu korkudan kaçmak için babasını çekiyor:

– Artık kaçalım, diyordu ve gözlerini kapayarak, kalbi bir dua ile o korkuya cevap veriyordu:

– Beraber, hep beraber, yaşarken ve ölürken... (514)

Romanın bu satırlarla sona ermesi, trajedinin sona erdiğini gösterdiği kadar devam etmesinin kaçınılmaz olduğunu da göstermektedir. Roman, Nihal'in psikolojik süreci açısından okunabilirse de Nihal'in ruhsal gelişimi açısından temelde bir değişiklik olmadığı açıktır. Nihal, sonuçta, hâlâ babasına bağımlı, kendisini, sevdiklerine sahip olduğunda güvende hisseden bir kişidir. Bihter'in sonunun tamamen trajik şekilde

sunulmasına karşın diğer karakterlerin bireysel sonları romana dahil edilmemiştir.

Ancak romanın sonunda karakterlerin cennet bahçesindeki mutluluğa kavuşabildikleri

iddia edilemez. Halit Ziya'nın satrancı andıran romanındaki hamleler, yalnızca

Bihter'in değil tüm karakterlerin trajik sonunu kaçınılmaz kılmıştır.

BÖLÜM IV

AŞK GİRDABINDA KENDİNİ FEDA

Halit Ziya Uşaklıgil'in Türk edebiyatında birer klasik kabul edilen iki romanını inceledikten sonra bu bölümde yazarın "İzmir dönemi romanları" olarak da adlandırılan üç romanı ele alınacaktır: *Nemide* (1885-86), *Bir Ölünün Defteri* (1889) ve *Ferdi ve Şürekâsı* (1894). Bu romanlar yazarın sonraki romanlarından romantik akımın etkisinin yoğunluğu ile ayrılmaktadır. Aşırı idealleştirilmiş, iyi ve kötü şeklinde ayrılmış karakterler, bu romanları, yazarın erken dönem yapıtları olarak okumamız gerektiğini gösterir. Berna Moran, bu romanların "okurun özellikle acıma duygularını uyandırmak için" yazıldığını öne sürer (*Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I* 68). Halit Ziya'nın ilk dönem romanları, aşk serüvenlerinin gelişimiyle Moran'ın savını haklı çıkarır niteliktedir. Ancak, romanların yalnızca acıma duygusu uyandırma amacıyla yazıldığı söylenemez. *Nemide*, *Ferdi ve Şürekâsı* ve *Bir Ölünün Defteri*, kendini mutsuzluğa yada ölüme feda eden karakterleriyle belirgin bir psikopatolojinin Halit Ziya tarafından anlatımı olarak okunabilir. Bu nedenle, bu çalışmada *Nemide*, *Ferdi ve Şürekâsı* ve *Bir Ölünün Defteri* yazarın ilk dönem romanları olarak ilk bölümde değil, Halit Ziya'nın iki başyapıtını inceledikten sonra, benzer psikopatolojilerin yazarın ilk dönem yapıtlarında nasıl görüldüğünü incelemek için son bölümde ele alınmaktadır. Birbirinden farklı kurgularla sunulan bu üç roman, aşk ilişkilerine yaklaşımda benzerlikler gösterir. Her üç romanda da aşk serüveni ve bu serüvenler sonunda kendini feda eden karakterler

anlatılır. Romanlar, ilk bakışta, karakterlerin kişilik çizimlerinin aynı olduğunu düşündürecek kadar benzerdir; ancak, dikkatli bir okuma, karakterler arasında bire bir koşutluk olmadığını ortaya çıkarır. Çalışmanın bu bölümünde bu nokta göz önünde bulundurularak yüceltilmiş kendini feda olgusunun psikodinamikleri ele alınacaktır.

Nemide adlı romanda romantik etkinin yoğunluğu, karakterlerin aşırı idealize edilmiş tipler olması nedeniyle dikkat çeker. Muzaffer Uyguner, Halit Ziya'nın ilk sevgilisi olan bir kızı "Nemide" ile yaşattığını belirtir (65). Ancak, yazarın bu genç kızdan bahsederken kullandığı üslup, *Nemide*'nin pek de gerçeğe uygun olarak tasarlanmadığını gösterir. Yazarın anılarının yer aldığı *Kırk Yıl* adlı yapıtında bu hayalî genç kıza (*Nemide*'ye) şu sözlerle değinilmektedir:

Her genç gibi bende de bir hayal istek ve amaçlarımın, heyecanlarımın arasında çizgilenmeye başlayarak duygusallığımın sürekli konuğu olan bir genç kız hayali vardı [. . .]

Pencerenin kenarında, bir şişe içinde, açılıp genişlemesi beklenen bir sümbül gibi, düşlerimin ışıkları ile beslenerek, dokunulursa solacak, kendisine yakından bir soluk dokunursa ölüverecek kadar inceydi.

İşte *Nemide* adlı romanım bu hayalden doğdu. Karanlıkta çekilmiş bir klişe gölgesiyle... (228)

Romanda Şevket Bey, mutluluğu bulmak amacıyla evlenir; ancak, eşinin hastalanarak ölmesi ve ardında *Nemide*'yi bırakması Şevket Bey'i bunalıma sürükler. *Nemide* için doktora söylediği aşağıdaki sözler, romanın yoğun trajik havasının azalmayıp artacağına habercisi niteliğindedir: "Zavallı çocuk... kendisinin ne acı bir felaketin hediyesi olduğunu bilse..." (22). Şevket Bey, tüm varoluş nedenini *Nemide*'nin varlığıyla ilişkili şekilde oluşturmuştur; roman boyunca, kendisinin önemli

başka bir uğraşı olduğu görülmez. Nemide ve babası, dış dünyadan uzak bir köşk yaşantısı sürmektedir. Düzenli olarak ziyarete gelen Nail ve doktor dışında bu yaşama dış dünyadan katılan da yoktur. Olaylar, Nemide'nin Nail'e aşkı çevresinde geliştirilmiştir.

Halit Ziya'nın diğer erken dönem romanı *Ferdi ve Şürekâsı*'na bakıldığında yine benzer bir olay gelişimi görülür. Ancak, burada önemli bir fark göze çarpar. Babasının ölümünden sonra para kazanmak zorunda kalan ve bu yüzden matbaada çalışan İsmail Tayfur'un ve ona sürekli gerçekçi tavsiyelerde bulunan Hasan Tahsin Efendi'nin varlığı romanı daha gerçek bir dünyaya çeker. İsmail Tayfur'un patronu ve Hacer'in babası olan Ferdi Bey, *Nemide*'deki Şevket Bey'den tamamen farklı bir baba olarak çizilmiştir. Paraya meraklı olan bu adam, kızı Hacer'e olan düşkünlüğü ile de tanınmaktadır. Ferdi Bey, işi nedeniyle toplumsal yaşamda yer alsa da Hacer gazetesinin arka tarafında bulunan evlerinde, toplumdan uzak, Nemide gibi annesiz büyümektedir. İradesiz ve kendisinin oyuncağı gibi gösterilen Melekzat dışında Hacer'in tanıdığı tek genç İsmail Tayfur'dur. Romanın gelişimi Hacer'in İsmail Tayfur'a olan aşkı üzerine kurulmuştur. Her iki romandaki dramatik gerilim ise Nemide ve Hacer'in aşık olduğu Nail ve İsmail Tayfur'a aşık olan Nahit ve Saniha'nın varlığı ile sağlanır. Nahit ve Saniha arasında büyük bir benzerlik vardır; her ikisi de annesiz ve babasız kalmıştır. Nemide ve Hacer'in tersine, yaşamda çok fazla destek görmemişlerdir. Bu nedenle, şanssızlıklarından ancak evlenerek kurtulabileceklerini düşünürler. Bu durum, romanlarda aşkın neden olduğu rekabetin şiddetini arttırır. Ancak, Nemide ve Hacer karşısında Nahit ve Saniha'nın mücadelesi çok daha edilgendir. Arzu Özzayım, "Trajik Bireyin Romanı: *Ferdi ve Şürekâsı*" başlıklı yazısında trajik olayın pasif kurbanı olarak Saniha'yı değerlendirir: "[A]ilenin mutluluğu için Saniha aşkından vazgeçer, kaderinin çizdiği sona katlanır.

Müzehher Erim'in başka bir bağlamda belirttiği gibi, [Saniha] yaşadığı trajik olayın pasif bir kurbanıdır" (96). Özzayım'in saptaması dikkate alındığında evliliğin kurtuluş yolu olması daha da anlamlı hâle gelir; çünkü evlilik en hem Saniha hem de Nahit için edilgen bir kurtuluştur. Arzu ettikleri evliliğe ulaşma şansının her şeye sahip Nemide ve Hacer'in varlığı ile ortadan kalkması, Nahit ve Saniha'yı aşkları uğruna mücadeleye iter. Bu nedenle, *Nemide ve Ferdi ve Şürekâsı*, her şeye sahip ancak aşka da sahip olmayı isteyen Nemide ve Hacer'in karşısında yaşamda hiçbir şeyi olmayan ve bu yoksunluğu aşk ile kapatmaya çalışan Nahit ve Saniha'nın savaşımının romanları olarak okunabilir.

Yazarın *Bir Ölüünün Defteri* adlı romanı ise yine umutsuz bir aşkı ele almakla birlikte diğer iki romandan daha farklı bir kurguya sahiptir. Bu romanda Nigâr adında bir genç kıza aşık olan Osman Vecdi ve Hüsam'ın öyküsü anlatılır. Diğer iki romanda rastladığımız etkin bir baba figürü bu romanda görülmez. Uzağa giden, ilgisiz bir baba ile dünyadan elini eteğini çekmiş bir halanın varlığı, diğer romanlardaki Şevket Bey'in yada Ferdi Bey'in varlığına koşutluk göstermemektedir. Osman Vecdi aşkta kaybeden taraf olsa da o, her üç romandaki karakterlerin hepsinden farklı özellikler gösterir. Nigâr'ın Hüsam'a olan aşkını ifade etmesiyle birlikte başlayan kendini feda sürecinde annesinin ölümünden sonra yaşayamadığı yası da sahiplenmiş görünmektedir. Bu bölümde romanda yer alan aşk üçgeni kadar etkin olan yas birleştirme sürecine de değinilecektir.

Halit Ziya'nın diğer romanlarında olduğu gibi bu üç romanında da ebeveynlerden birinin kaybı söz konusudur. Diğer ebeveyn ise ya Ferdi Efendi ve Şevket Bey gibi çocuklarına aşırı düşkün ya da Osman Vecdi'nin görevi nedeniyle uzak bir ile giden babası ve Nahit'in annesinin ölümünden sonra evlenen babası gibi tamamen ilgisizdir.

Baba tipi olarak Ferdi Efendi ele alındığında kızına karşı aşırı korumacı ve verici bir kişilik okur karşısına çıkar. Her şeye sahip olan bu baba, sahip olduğu kızı Hacer'in de her şeye sahip olmasını, böylece mutlu olmasını ümit eder. İsmail Tayfur'u da hem matbaada yararlı olacak bir işçi hem de kızına alınacak bir oyuncak gibi görmektedir. Ferdi Efendi'nin kaybettiği eşiyile ilişkisi hakkında pek bir şey bilinmemektedir; ancak, yaşadığı nesne kaybını (eşinin ölümü) her istediğini elde ederek gidermeye yönelik tutumu dikkati çeker. Ferdi Efendi'nin gerçek sevgi yatırımının ne kızına ne de eşine olmadığını söylemek çok da haksız bir yargı olmaz. Romanda belirtildiği gibi, "Ferdi Efendi, parasından sonra kızını severdi, ama bu sevgiyi, o paranın mirasçısına sevgi olarak yorumlamak, gerçeğe daha yakındır" (21). Kızının ölümüne yol açan yangında kendisinin ilk sorusunun kasa hakkında olması, bu yargıyı destekler niteliktedir: "Ferdi Efendi, sokakta kendine geldiği zaman yanındakilere sordu: 'Kasa ne oldu?' " (176). *Nemide*'de ise aileden zengin olan ve çalışmayan Şevket Bey, tüm sevgi yatırımını kızına yapmıştır. Eşinin ölümünden sonra yaşamının tek anlamını kızının varlığı oluşturur. Şevket Bey, dış dünyanın gerçeklerinden uzak "sanal bir cennet" olan köşkte kızı ile ilgilenirken aslında yaşamın dışındadır. Şevket Bey'in sevgisi saplantı düzeyindedir ve romanda da bu durum "delilik derecesine varan sevgi" (37) tanımlaması ile ifade edilir.

Ferdi Efendi ve Şevket Bey'in ortak yönü, kızlarını her türlü mutsuzluktan ve kayıptan, ama aslında gerçek yaşamdan korumaya yönelmeleridir. Bu iki babanın *Nemide*'ye ve Hacer'e her istediklerini sağlamalarının ardında anne kaybının yol açtığı eksikliği giderme arzusu yatıyor olabilir. Ancak, daha güçlü bir varsayım, "sahip olmak, mutlu olmaktır" görüşünün her iki babada da egemen görüş olmasıdır. Ne *Nemide* ne de Hacer aşık olana dek insan ilişkilerinde bir çaba harcamak zorunda kalmamış, emek

gerektiren nesne ilişkileri kurmamışlardır. Aşık oldukları gençleri de yine babaları onlara almaktadır; ancak aşık olunan Nail ve İsmail Tayfur'un çevresinde başka insanların da olması, bir başka deyişle bu gençlerin sanal cennetle sınırlı olmaması, bu durumu olanaksız kılar. Yaşam, Nemide ve Hacer'in karşısına ilk kez, aşk aracılığıyla çıkar ve bu aşklar her ikisinin de trajedisini hazırlar.

Her iki romanda da okurun dikkati, Hacer ve Nemide'nin trajedisine yoğunlaşsa da Saniha ve Nahit'in trajik yaşamları da bu inceleme açısından önem taşımaktadır. Saniha, annesi öldükten sonra İsmail Tayfur ve ailesinin evine İsmail Tayfur'un babası tarafından getirilir. Birlikte büyüdüğü İsmail Tayfur'u kaybetme olasılığı ile karşı karşıya kalana dek "sorunsuz", daha doğru bir deyişle, İsmail Tayfur'un varlığıyla mutlu bir yaşam sürmektedir. Tek yaşam nedeni İsmail Tayfur'dur: "Benim için yalnız bir umut, yaşamamda yalnız bir amaç var: Sen!.." (55). İsmail Tayfur'u kaybetme olasılığının ortaya çıkışına dek, Saniha'nın yitirdiği ailesi ile ilgili duygularına çok fazla değinilmez. Hacer ve Melekzat'ın yaptığı ziyaretten sonra ise Saniha'nın o ana kadar bastırıldığı duygularının tamamı etkin duruma gelir:

Büyük bir kaygı, duygularını uyuşturdu; az daha iskemlesinin üzerine kapanarak hüngür hüngür ağlayacak, çığlıklar kopararak, "Hayır, hayır! Onu almayınız! Bakınız, neyim var benim? Dünyada neye sahibim? Hayatta payıma ne düşmüş? Yalnız onunla avunuyorum, gönlüm yalnız onunla seviniyor!.. Hacer Hanım! Oh! Kimbilir, o, ne kadar zengindir, neleri vardır? Benim yalnız Tayfur'um var. Almayacaksınız, onu bana bırakacaksınız, değil mi? Ne kadar sevdiğimi görüyorsunuz. O olmadıktan sonra hayat hiçtir, dünya hiçtir, ben de hiçim. Evet, bırakınız, onu bana bırakınız!.." diyecekti. (93-94)

Saniha, aşkını kaybetme düşüncesi ile birlikte adeta bir gerileme yaşamış ve kendini kimsesiz bir çocuk gibi hissetmeye başlamıştır. *Nemide* romanında, bu kez son derece gerçekçi ve güçlü bir karakter olarak çizilen Nahit'in tepkileri de Saniha'ya çok benzer. Nemide'nin Nail'le nişanlandığı haberi karşısında o da tüm kimsesizliğini haykırmaktadır:

Ben, beni bekleyen geleceği düşünüyorum da ürküyorum, zavallı Nahit;
babasız, annesiz bir kız!.. Daha korunmaya muhtaç iken anasını
kaybetmiş, bu büyük kaybın acısı altında inlerken duygusuz bir baba
tarafından kovulmuş, öksüz, kimsesiz bir zavallı!.. (81)

Saniha gibi Nahit de kötü talihinden Nail'le kurtulacağını, onun sevgisi ile yaşama bağlanacağını düşünmektedir. Yaşamları boyunca her istedikleri kendilerine sunulmuş olan Hacer ve Nemide'nin karşısında, yaşamlarında ilk kez bir emele kavuşacak olan bu iki talihsiz genç kız vardır. Saniha kendisini feda edip Hacer'in yanındaymış görünürken Nahit duygularını Nemide'ye aktarır. Bunun sonucunda Nemide aradan çekilerek kendisini feda etmeye karar verir. Ancak, ölümü Nahit'e bir ceza niteliğinde olmuştur; Nemide'nin ölümü karşısında Nahit kendisini sorumlu hissetmektedir: "Nemide'yi kendisi öldürüyormuş, bu babanın kollarından kızını kendisi alıyormuş gibi vicdanında acı duyuyordu" (142). Nemide ise kendi aşkını feda edip ölüme yaklaşırken Nahit'in mutluluğuna da engel olmaya yönelmiştir. Romanlarda Hacer ile Saniha, Nemide ile Nahit arasında yaşananlar aslında bir sahip olma mücadelesidir. Sevginin "sahip olma" olarak algılanması ise nesne yatırımı yapmamış olan libidonun saldırganlığa dönüşmesine yol açar. Freud, bu konuda şu görüşleri dile getirir:

[Ö]znenin kendi Egosuna terk edilmiş nesne gibi davranılır ve nesneye

yöneltilmiş olan tüm saldırgan eylemler ve kindar anlatımlar ona yöneltilir. Hastanın kırgınlığının hem kendi Egosuna hem de sevilen ve nefret edilen nesneye aynı anda vurduğu göz önüne alındığında bir melankoliğin özkıyım eğilimi daha anlaşılır hale gelir.

(*Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları I 423*)

Nemide'nin sandal gezintisindeki davranışları ve Hacer'in evliliğinin ilk gününde duyduğu hayal kırıklığı sonucu çıkardığı yangın, bu dönüşümün göstergeleridir. Her iki eylemin aynı zamanda birer özkıyım eylemi olduğu da göz ardı edilmemelidir. İlkinde hiç kimse yaşamını yitirmese de Hacer'in çıkardığı yangında Hacer ölmüş, İsmail Tayfur delirmiştir.

Halit Ziya'nın bu romanlarında, aşkları uğruna bu kadar savaşım verilen Nail ve İsmail Tayfur'un diğer karakterlerin yanında silik kalması ilginçtir. Tıp eğitimi almış olan Nail, hem Nemide'yi hem Nahit'i sever gibidir, ancak tutkulu bir aşk yaşadığını söylemek mümkün değildir. İsmail Tayfur ise Saniha'yı sevmektedir ama o da kendi düşüncesinde kendisini feda ederek Hacer'le evlenmeyi kabul eder: "İşte, şimdi benim için hayat bitmiştir" diye düşünür; "Artık bana ölmüş gözüyle bakınız!.. İsmail Tayfur, kendisini Ferdi Efendi'ye satıyor; İsmail Tayfur, insanlıktan çıkıyor, onu bugün bir mal gibi satın alıyorlar!..." (122). İsmail Tayfur, Saniha'yı sevmesine karşın olayların gidişini değiştirecek bir eylemde bulunmaz. Tüm yaptığı, Hasan Tahsin Efendi'ye yakınmaktır. Bu nedenle, sevilen erkeklerin, kadınların aşk savaşında neredeyse hiçbir rolü yoktur.

Bir Ölüünün Defteri adlı romanda yine bir aşk üçgeni ele alınır. Bu romanda, her ikisi de Niğâr'ı seven Osman Vecdi ve Hüsam'ın rekabetinden çok Osman Vecdi'nin nasıl yaşamı kendisi için bir işkence sürecine dönüştürdüğü görülmektedir. Osman

Vecdi hiçbir zaman Nigâr'ı sevdiğini ilân etmemiş, Nigâr'ın Hüsâm'ı sevdiğini söylemesinden sonra da bu aşk üçgeninden çekilmiştir. Osman Vecdi, ölmek üzereyken Hüsâm'a verdiği defterde o güne dek hissettiklerini anlatmaktadır.

Osman Vecdi'nin yaşamında anımsadığı ilk olayın annesinin ölümü oluşu önemlidir. Annesinin ölümünden sonra halasının evine götürülür ve ortamdaki hüzne rağmen annesinin ölümü yok sayılır. İlk akşam ağladığı zaman babasının “Ne için ağlıyorsun Vecdi?” (25) şeklindeki sorusu bu yadsımanın somut bir göstergesidir. Ancak bu yadsımanın annenin kaybının verdiği acıyı yok etmediği ve daha sonra Osman Vecdi'nin sürekli bu üzüntüyle bütünleşme eğiliminde olduğu roman boyunca gözlemlenir: “Evet, Hüsâm, seni gördüğüm vakit sana değil, fakat haline, halindeki üzüntüye kapılmışım” (31). Ancak, Osman Vecdi, kendisinin tersine babasının ölümünün verdiği acıyı ve kimsesizlik duygusunu yenmeyi başaran Hüsâm'a karşı öfke ve kıskançlık da duymaktadır. Nigâr'ın tercihini yapması üzerine Osman Vecdi'nin daha başlangıçta rekabetten çekilmesinden dolayı, bu duygular, diğer iki romanda olduğu gibi, saldırganlık şeklinde kendisini göstermemiştir. Tüm duyguların bir deftere yazılması ve yıllar sonra Hüsâm'a okutulması ise aslında Nigâr ve Hüsâm'ın mutluluğuna yönelik önemli bir saldırıdır. Bu davranışla Osman Vecdi'nin vicdan azabı yaratmayı ve aşık olarak olmasa da ölü olarak Nigâr'ın yaşamında yer almayı hedeflediği düşünülebilir. Osman Vecdi ölüme tek başına sürüklenmemiştir; mutlu bir çift olan Hüsâm ve Nigâr'ı da kendi trajedisine sürüklemiştir.

Osman Vecdi, Nigâr'a olan aşkının karşılıksız kalması ile birlikte girdiği süreçte yalnızca karşılıksız aşkının değil, tüm acılarının ve kayıplarının yasını yaşamıştır. Osman Vecdi'nin Hüsâm'la birlikte annesinin öldüğü eve gitmesi, annesinin ölümünden sonra hissettiği acıyla Nigâr'a olan karşılıksız aşkının neden olduğu acıyı birleştirdiği

hakkında ipucu vermektedir:

Şimdiye kadar ben buna benzer bir istek göstermemiştim. Annemin hatırasına mezar olmuş bu evin sessizliğini bozmak, kutsallığına dokunacak sanıyorum. Bugün bilmem ne için oraya gitmek isteğini duydum, sana söylemeğe cesaret edemediğim şeyi orada sana söyleyebileceğimi sanıyordum. (76)

Bir Ölümlün Defteri, aşkına karşılık bulamayan Osman Vecdi'nin öyküsünden çok, yaşamda bir "kaybeden" olan ve bundan gizli bir zevk duyan Osman Vecdi'nin öyküsüdür. Osman Vecdi, davranışlarına bakıldığında, Nigâr tarafından aşkına karşılık verilmiş olsaydı bile acı çekecek ve umutsuzluğa kapılacak bir kişi olduğu izlenimi vermektedir. Bu nedenle, bu romanı diğer iki romandan farklı bir yerde tutmak gerekmektedir. Diğer romanlarda aralarında rekabet olan Hacer, Nemide, Saniha ve Nahit, dönemin koşulları dikkate alındığında bir başka erkekle ilişki yaşama şansına pek sahip değillerdir. Ancak Osman Vecdi, hem erkek olması hem de doktor olarak toplumsal statüsü nedeniyle insan ilişkilerinde daha az sorun yaşayacaktır. Tüm bu olanaklara karşın "her şeyi kaybeden" konumunu benimseyerek kendisini ölüme adım adım yaklaştırması, karşılıksız aşktan bağımsız olan bir psikopatolojinin varlığını da okura düşündürmektedir.

Bu bölümde ele alınan üç romanda yazarın sonraki romanlarındaki usta anlatımı bulmak mümkün değildir. Aşırı yoğun romantik etki ve melankoliye esir düşmüş karakterler bu üç romanı birbirine epey yaklaştırır. Robert Finn, benzer bir düşünceyi şu şekilde ifade eder:

İzmir dönemi romanları, yazarın da belirttiği gibi "*gençlik eserleri*"dir. Kişilik çizimi, olay örgüsü ve betimlemeler aşağı yukarı hepsinde aynıdır.

Doğa imgelerinin duygu durumlarını aydınlatmada kullanılması,
Nemide'de bir yeniliktir; *Bir Ölü'nün Defteri*'nde geliştirilmiş bir
tekniktir; *Ferdi ve Şürekâsı*'nda ise bıkkınlık vermeye başlar. (147)

Bu romanlarda pek çok açıdan birbirini tekrarlayan yönler olduğu şüphesizdir. Ancak, benzer olay ve karakterlerin üç ayrı romanda ele alınması Halit Ziya romanında trajediye yol açan öğeler hakkında okura yeterli bilgi sağlamaktadır. “Sahip olma”ya dayalı sevgi anlayışının hakimiyeti yazarın tüm romanlarında görülür. Yaşamla mücadele etmek zorunda kaldığı anda ümitsizliğe kapılan karakterler bir araya geldiğinde trajik son kaçınılmaz olur. “Sevilen”, her üç romanda da idealleştirilir ve gerçek özelliklerine abartılmış birtakım özellikler eklenir. Hacer, *Nemide* ya da Osman Vecdi için İsmail Tayfur, Nail ya da Nigâr'ın vazgeçilmez konuma gelmesinin en önemli nedeni olarak bu durum görülebilir. İdealize edilen “sevilen”lerin gerçekle bağdaşmaması ve “sevilen”e sahip olmanın olanaksızlığı, karakterleri kavuşma anlarında bile düş kırıklığına sürükler. Her üç romanda bu sürecin son derece açık şekilde verilmiş olması, okurda “trajedi geliyor” düşüncesi oluşturur. Bu romanlar edebî başarılarından çok Halit Ziya'nın zihninde aşkın gelişimine ilişkin süreçler ve sorunlar hakkında okura bilgi vermektedir. Bu nedenle yazarın İzmir dönemi romanlarını, tüm yapıtlarındaki aşk izleğinin gelişimini anlamak için okumak daha uygun olacaktır.

SONUÇ

Servet-i Fünûn döneminin en önemli romancısı olarak görülen Halit Ziya Uşaklıgil, ününü büyük ölçüde *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilen *Mai ve Siyah* ve *Aşk-ı Memnu* romanlarıyla kazanmıştır. Dönemin pek çok yazarı gibi Halit Ziya'nın da eserlerinde romantizm etkileri yoğun olarak görülür; ancak, Halit Ziya'yı romantik bir yazar olarak nitelendirmek, yazarın romantizmden realizme yönelişini göz ardı etmek olur. Yazarın *Kırık Hayatlar* ve *Nesl-i Âhir* dışındaki romanlarında aşk, kendini feda ve ölüm ana izlekler olarak okur karşısına çıkar. Bu çalışmada, Halit Ziya'nın İzmir dönemi romanları olarak da adlandırılabilen *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri* ve *Ferdi ve Şürekâsı* ile İstanbul döneminden *Mai ve Siyah* ve *Aşk-ı Memnu* romanlarında belirtilen izlekler nesne ilişkileri açısından incelenmiştir.

Halit Ziya'nın ele alınan tüm romanlarının özellikle aşk izleği açısından benzer psikodinamiklere sahip olması, hem bu çalışmaya bütünlük kazandırmış, hem de kuramsal yaklaşım açısından tutarlılık sağlamıştır. Bu çalışmada aşkın psikodinamikleri ele alınırken aşkın doğasına ilişkin kapsamlı bir tanım getirme hedeflenmemiştir. Halit Ziya'nın romanlarında anlatılan aşk ilişkileri, nesne ilişkileri açısından benzer sorunlar içermektedir. Tüm aşk ilişkilerinde karakterlerin sevgi anlayışlarının idealleştirme ve sahip olmaya dayalı olması, psikanalizin Nesne İlişkileri Okulu yaklaşımının benimsenmesinin uygun olabileceğini akla getirmiştir.

Aşkın aşırı idealize edildiği veya sorunsallaştırıldığı uzun bir dönemden sonra psikanalizin gelişimi ile birlikte, doğumdan itibaren sevgi gelişimi üzerinde etkili olan nesne ilişkileri sorunları üzerinde durulmuş ve belki de ilk kez somut, günlük yaşamdaki aşklar aşk üzerinde incelemelerin odağına alınmıştır. Edebiyatta önemli yer tutan büyük romantik aşklara çözümleyici bir açıdan bakma şansı da psikanalizin gelişimi ile mümkün olmuştur.

Freud'un psikanalizi yalnızca nevroz ve psikozları incelemekle sınırlı bir kuram olarak değil, insan zihninin genel işleyiş mekanizmalarını incelemeyi de hedefleyen bir kuram olarak geliştirmesi, psikanalizin sanat eleştirisinde de önemli bir eleştiri kuramı olmasını sağlamıştır. Kuşkusuz, psikanaliz bir edebî yapıtın estetik değeri hakkında bir yorum yapmayı amaçlamaz. Ancak, bir yapıtın anlaşılmasını sağlaması nedeniyle yapıt üzerinde farklı açılardan yapılacak değerlendirmelere büyük katkıda bulunur. Türk edebiyatı alanında Bihter karakterini “ahlâkî açıdan zayıf, düşmüş kadın olmayı hak etmiş” bir kadın olarak değerlendiren eleştirilerin Halit Ziya üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalar içinde önemli bir oranda olduğu düşünülürse psikanalitik bakışın edebiyat eleştirisine, özellikle Türk edebiyatı alanında yapılan çalışmalara katkısının önemi, daha da açık görülür.

Bu çalışmada Halit Ziya'nın yalnızca romanları ele alınmıştır. Yazarın ilk dönem romanları olan *Nemide*, *Ferdi ve Şürekâsı* ve *Bir Ölü'nün Defteri*, aşkta etkili olan idealleştirme sürecinin incelenmesini olanaklı kılmıştır. Her üç romanda da yazarın aşka benzer yaklaşımı, romanlardaki aşk izleğinin psikodinamiklerini ortaya koyar. İdealleştirmeye dayalı bu aşk ilişkilerinde, “sevilen”e sahip olma istemi çok yoğun olduğundan trajik sonlar kaçınılmaz olur. Yazarın ustalık dönemi romanı *Mai ve Siyah*'ta ise asıl karakter Ahmet Cemil'in Lâmia'ya olan aşkının yanı sıra tüm yaşamını

ileride yazacağı kitaba adaması dikkat çeker. “Sevilen öteki” yerine Ahmet Cemil’in, gelecekte olmak istediği büyük yazar Ahmet Cemil’i sevmesi, onu sorunlu narsisist kişilik özellikleri açısından değerlendirmeyi olanaklı kılar. *Aşk-ı Memnu* romanında, Bihter’le yasak aşk yaşayan Behlül’ün kişilik özellikleri de dikkate alındığında, Halit Ziya’nın romanlarından sorunlu narsisist kişilik yapısının tüm açılardan verildiğini söylemek hatalı olmaz.

Halit Ziya’nın “ilk gerçek Türk romancısı” olarak kabul edilmesini sağlayan *Aşk-ı Memnu* hem yazarın yapıtları hem de Türk edebiyatı içinde bir başyapıttır. Eşine ihaneti ve sonunda özkıyımı seçmesiyle bugüne dek yapılan incelemelerin odağında yer alan Bihter’in yanı sıra, Adnan Bey ve Nihal’in baba-kız ilişkisi, Firdevs Hanım ve kızları Peyker ve Bihter’in ilişkileri, Behlül’ün narsisist kişilik özellikleri ve Firdevs Hanım’ın ölümsüzlük aşkı, romanı pek çok farklı ilişki düzeyinde ilerletir. Bu incelemede tek bir ilişki üzerinde değil, karakterlerin tüm ilişkileri ve kişilik özellikleri üzerinde durulmuştur. Böylece, bu zengin romanın yalnızca Bihter ve Behlül’ün değil, tüm karakterlerin cehennemini yansıttığı sonucuna varılmıştır. Romanda Bihter’in yaşadığı süreç kadar dikkat çekici bir başka süreç de Nihal’in yaşadıklarıdır. Ancak, roman boyunca psikolojik açıdan gelişim göstermeyen Nihal’in sonunda babasıyla yalnız kalması, aslında mutluluk verici bir olay değildir, çünkü Nihal’in, babasını kaybetme korkuları sürmektedir. Nesne ilişkileri kuramı açısından sorunlu kişiliğe sahip çok sayıda karakterin bir araya geldiği *Aşk-ı Memnu*, yazarın yapıtları içinde psikanalitik yaklaşım için en zengin romanıdır.

Yazarın tüm romanları ele alındığında, aşk izleğinin okurda acıma duygusu yaratmak için dramatik hâle getirilmediği görülür. Karakterlerin kişilik yapıları, aşk izleğinin romanlarda kendini feda etme noktasına doğru gidişini kaçınılmaz kılar.

Bundan sonraki incelemelerde yazarın yaşamı ile aşkı ele alış tarzı arasındaki ilişki irdelenebilir. Bu ilişkinin irdelenmesinde yazarın anılarını topladığı *Kırk Yıl, Saray ve Ötesi* ve oğlu Vedat'ın özkıyımını anlattığı *Bir Acı Hikâye* adlı yapıtları son derece yararlı olacaktır. Psikanalitik yaklaşıma dayanan incelemelerin artması ve bir araya gelmesiyle Halit Ziya romanı kuşkusuz daha iyi anlaşılacaktır.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- Akalın, Lütfullah Sami. *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1962.
- Akyüz, Kenan. *Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.
- Alberoni, Francesco. *Aşık Olma ve Aşk*. Çev. Gül Çetinor. İstanbul: Düzlem Yayınları, 1990.
- Batur, Enis. “Aşk Üzerine Marazî Bir Deneme Daha”. *Cogito* 4 (Bahar 1995): 5-8.
- Bayley, John. *The Characters of Love*. London: Chatto & Windus, 1968.
- Celani, David P. *The Illusion of Love*. New York: Columbia University, 1994.
- Charney Maurice ve Joseph Reppen. *Psychoanalytic Approaches to Literature and Film*. NJ: Associated University Presses, 1987.
- Chasseguet-Smirgel ve diğer. *Female Sexuality*. USA: The University of Michigan Press, 1992.
- Dowrick, Stephanie. *Intimacy and Solitude*. London: The Women’s Press, 1992.
- Eskikök, Hatice. *Halit Ziya’nın Romanlarında Erkek Tipleri*. Türkiyat Enstitüsü, 1964. Tez: 651.
- Fethi Naci. “Aşk-ı Memnu”. *50 Türk Romanı*. İstanbul: Oğlak Yayınları, 1997. 27-33.
- Finn, Robert P. *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*. Çev. Tomris Uyar. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1984.
- Fletcher, John ve Andrew Benjamin, ed. *Abjection, Melancholia and Love*. London: Routledge, 1990.
- Frankland, Graham. *Freud’s Literary Culture*. United Kingdom: University of

- Cambridge, 2000.
- Freud, Sigmund. *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. Çev. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- . “Düş ve Primal Sahne”. *Olgu Öyküleri II*. Çev. Doç. Dr. Ayhan Eğrilmez. İstanbul: Payel Yayınları, 1996. 222-240.
- . *On Sexuality: Three Essays on the Theory of Sexuality and Other Works*. England: Middlesex, 1977.
- . *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları I-II*. Çev. Dr. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları, 1998.
- . *Ruhçözümlemesinin Tarihi*. Çev. Dr. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları, 2000.
- . *Sanat ve Edebiyat*. Çev. Dr. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları, 1999.
- . *The Ego and the Id*. Çev. John Riviere. Ed. James Strachey. London: Hogarth Press, 1974.
- Fromm, Erich. *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Payel Yayınları, 1993.
- . *Sahip Olmak ya da Olmak*. Çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1990.
- . *Sevme Sanatı*. Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Payel Yayınları, 1991.
- Greenberg, Jay R. ve Stephen A. Mitchell. *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 1983.
- İleri, Selim. “Aşk-ı Memnu yada Uzun Bir Kışın Siyah Günleri”. *Biten (İki) Yüzyıl*. İstanbul: Kaf Yayıncılık, 1999. 175-296.
- . “Üç Kadın, Üç Aşk”. *Cogito 4* (Bahar 1995): 33-36.

- Kerman, Zeynep. *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.
- Kernberg, Otto. *Aşk İlişkileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- . *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*. Çev. Mustafa Atakay. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Kierkegaard, Sören. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. Çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Klein, Melanie. *Haset ve Şükran*. Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Kohut, Heinz. *Kendiliğin Çözümlemesi*. Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal ve Cüneyt İşcan. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Kristeva, Julia. “On the Melancholic Imaginary”. *Discourse in Psychoanalysis and Literature*. Çev. Louise Burchill. New York: Methuen & Co, 1987. 104-123.
- . *Tales of Love*. Çev. Leon S. Roudiez. New York: Columbia University Press, 1987.
- Kudret, Cevdet. *Türk Edebiyatı'nda Hikaye ve Roman*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1965.
- Leader, Darian. *Kadınlar Neden Yazdıkları Her Mektubu Göndermezler?* Çev. Nedim Çatlı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Lechte, John. “Art, Love and Melancholy”. *Abjection, Melancholia and Love*. Ed. John Fletcher ve Andrew Benjamin. London ve New York: Routledge, 1990.
- Lloyd, Rosemary. *Closer and Closer Apart*. Ithaca ve London: Cornell University Press, 1995.

- Moran, Berna. “Psikanaliz ve Eleştiri”. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1991. 134-45.
- . *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletifim Yayınları, 1997.
- Mehmet Rauf. *Edebî Hatıralar*. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Norwood, Robin. *Women Who Love Too Much*. New York: Simon & Schuster Inc., 1985.
- Oygur, Güney. *Halit Ziya'nın Romanlarında Kadın Tipleri*. Türkiyat Enstitüsü, 1961. Tez: 564.
- Önertoy, Olcay. *Halit Ziya Uşaklıgil (Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.
- Özzayım, Arzu. “Trajik Bireyin Romanı: *Ferdi ve şürekâsı*”. *Edebiyat ve Eleştiri* 59. 92-100.
- Paris, Bernard J. *Imagined Human Beings*. New York: New York University Press, 1997.
- Rogers, Robert. *Self and Other*. New York: New York University Press, 1991.
- Sacksteder, James L. “Psychoanalytical Conceptualizations of Narcissism from Freud to Kernberg and Kohut”. *New Perspectives on Narcissism*. Ed. Eric M. Plaukun. Washington: American Psychiatric Press, 1990. 1-76.
- Schwarz, Oswald. “On Love”. *The Psychology of Sex*. Melbourne, Londra ve Baltimore: Penguin Books, 1953. 94-113.
- Segal, Hanna. *Introduction to the Work of Melanie Klein*. New York: Basic Books Inc., 1974.
- Shaver, Philip. “Romantic Love and Attachment Styles”.
<http://psychology.about.com/library/weekly/aa022001a.htm>

- Simmel, Georg. “Aşk Üzerine Parçalar”. Çev. Bahadır Gülmez. *Cogito* 4 (Bahar 1995): 163-187.
- Sinclair, Alison. *The Deceived Husband*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Sternberg, Robert J. ve Michael L. Barnes, ed. *The Psychology of Love*. New Haven ve London: Yale University Press, 1988.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. “Halit Ziya Uşaklıgil”. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Haz. Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977. 275-78.
- . “*Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu*”. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Haz. Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977. 79-83.
- . *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 2001.
- Theweleit, Klaus. *Object-choice (All you need is love...)*. Çev. Malcolm Green. London: Verso, 1994.
- Tura, Saffet Murat. *Günümüzde Psikoterapi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- . “Editörün Önsözü”. *Haset ve Şükran*. Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten. İstanbul: Metis Yayınları, 1999. 7-13.
- Tükel, Raşit. “Freud Metinlerinde Ego İdeali”. *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. Çev. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Uşaklıgil, Halit Ziya. *Aşka Dair*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1986.
- . *Aşk-ı Memnu*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.
- . *Bir Acı Hikâye*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1991.
- . *Bir Ölünün Defteri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1972.
- . *Bir Şi'r-i Hayal*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1992.
- . *Bir Yazın Tarihi*. İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1941.
- . *Ferdi ve Şürekâsı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1973.

- . *Hikâye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1988.
- . *İzmir Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1991.
- . *Kırk Hayatlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1989.
- . *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1987.
- . *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.
- . *Nemide*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1984.
- . *Nesl-i Ahîr*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1990.
- . *Onu Beklerken*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1992.
- . *Saray ve Ötesi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1981.
- . *Valide Mektupları*. İstanbul: Kaf Yayınları, 1999.

Uyguner, Muzaffer. *Halit Ziya Uşaklıgil: Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*.

İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1992.

Yener, Cemil. *Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya*. İstanbul: M. Sıralar

Matbaası, 1959.

Yalom, Irvin. *Varoluşsal Psikoterapi*. Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit. İstanbul:

Kabalıcı Yayınevi, 1999.

ÖZGEÇMİŞ

Arsev Ayşen Arslanoğlu, 1977 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladı. 1995 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 1999 yılında bu bölümden mezun olduktan sonra aynı yıl Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde master programına başladı.